

ERK

Nr. 9/10

ERK-ide Liidu märgukiri välisministrile.

M. Kuldkepp: Ümber Eesti-Läti liidu.

A. Raun: Mida oleks ja tuleks teha eesti ja sugulaskeelte uurimise alal.

A.O. Väisänen: Soome – Eesti ühine kultuuriline iseseisvus.

A. Särev. Eesti lavakunsti arengust.

A. V. Kõiv: Meie kirjakeele arengu lühike ülevaade.

A. Kruuspere (Kruusberg) †

E. Luts: Sport ja kultuur.

1937

ERIK

üld-, majandus- ja kultuurpoliitiline ajakiri

ilmub

Eesti Rahvuslaste Klubide Liidu

häälekandjana 1938. aastal

10 numbrit
tellimishinnaga **Kr. 3.-**

Tellimisi võtavad vastu kõik
postiasutused üle riigi ja

ERK'i talitus: Tallinn,
Pärnu m. 10-16, tel. 463-07

Uuendage tellimisi 1. veebruariks s. a.

ERA

A S **TEKLA** **RIIDEKAUPLUSED:**

Tallinn, Suur Karja 15

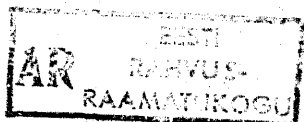
Tallinn, Pärnu mnt. 6

Haapsalu, Kuressaare,

Mustvee, Narva, Pet-

seri, Pärnu, Rakvere,

Valga, Viljandi, Võru.

ERK

ÜLD-, MAJANDUS- JA KULTUURPOLIITILINE AJAKIRI

EESTI RAHVUSLASTE KLUBIDE LIIDU HÄÄLEKANDJA

Nr. 9/10 (51/52)

24. JAANUARIL 1938

V AASTAKAIK

ERK-ide Liidu märgukiri välisministrile.

Täienduseks meie poolt 28. septembril s. a. esitatud memorandumile Eesti-Läti vaheliste arusaamatuste asjus palume luba juhtida Teie erilist tähelepanu veel liivi hõimukillukese rahvuslikult raskele seisukorrale, mis soome-ugri rahvaste kultuuriloo seisukohalt — pidades silmas ka Nõukogude Venes asetsevate hõimrahvaste äärmiselt rasket rahvuslikku olukorda — on väga tõsiselt kahjatsetav ja meie teadusliku uurimistöo ühele harule otse hädaohtlik nähe. Liivi rahvakillu võimalikult kauema säilitamise huvides oleks tungivalt soovida, et

1) Liivi ranniku koolides liivi keele kui emakeele õpetamine sunduslikuks tehtaks ja et ka vähemalt usuõpetust liivi lastele emakeeles antaks;

2) Liivi keele usuõpetuse teostamiseks Soomes trükitud õpperaamatuid kasutada lubataks;

3) Liivikeelseks jutlustamiseks luba antaks Soome ja Eesti vaimulikkudele, kes liivi keelt oskavad;

4) Liivi soost kutselistele õpetajatele Liivi ranniku koolides õppe-tegevus võimaldataks;

5) Liivi Seltsi rahvamaja ehitamine Eesti, Soome, Ungari ja Läti ühisel kaasabil lõpule viidaks;

6) Liivi selts oma koosolekuil emakeelt täitsa vabalt tarvitada võiks ja liivlaste ajakiri eeltsensuuriks läti keelde tõlkimisest vabastataks;

7) Eesti ja Soome teadusmehed liivlaste juures oma uurimistööd takistamatult jätkata võiksid, ilma et neid maalt välja saadetaks või läti ajakirjanduses põhjendamatult süüdistataks.

Palume neid soove, härra Minister, tõsiselt arvestada ja meie märgukirja sisu eeloleval Balti välisministrite kokkusaamisel Latvija välisministrile teatavaks teha. Kui Latvija välisminister nende minimaalsete soovide täitmist heatahtlikult garanteerib, siis palume väljendada talle meie tõsist lugupidamist ja tänu. Kui aga Latvija välisminister neid soove mitte ei suvatse arvestada, siis palume kaalumisele võtta küsimust, kas ei oleks võimalik liivlasi selle rahva kiire väljasuremise pidurdamiseks kas või osaltki koloniseerida kuhugi Eesti rannikule või Soome saarestikku. Viimasel juhul oleksime valmis esitama omalt poolt tarviduse korral konkreetsid kavasad ja ettepanekuid.

Eesti Rahvuslaste Klubide Liidu Juhatus.

Ümber Eesti-Läti liidu.

Välispoliitilisi ääremärkmeid.

M. KULDKEPP

1.

„Naabrid purelevad, näriavad üksteise kallal. Nähakse naabri juures peaausjalikult halbu omadusi, enese juures häid. Inimesel on omane mäletada kauem halbu muljeid kui häid. Viha, kättetasu, kadedus, kartus, s. t. eitavad efektid kipuvad sellepärast ülekaalu võtma arenemata hinges. Kogu kultuur seisabki õieti eitavate, negatiivsete efektide vähendamises ja positiivsete efektide, s. t. armastuse, austuse, heameele n. n. e. suurendamises, rohkendamises, täiendamises. Kitsa omakasu asemele püütakse seada altruistlikke momente, kaugemaid sihte.“

„Arusaadav minu arvates, et parandused rahvusvahelises elus teostuda võivad ainult mainitud sihis, s. t. positiivsete efektide suurendamisega. Niikaua kui jääb endine hingeala, jääb sõda.“

Nii kirjutas kadunud Juhan Luiga vana-aasta õhtul 1919. (Juhan Luiga, Poliitilised päevamured I, toimet. H. Vau, Tartu 1935, lk. 93). See oli aeg, kus rahvad, tüdinenud üksteise hävitamisest, otsisid jällegi aluseid rahulikuks koostööks. Sõjamentaliteet on lõhkuv, hävitav, inimene negatiivseid omadusi ergutav. Eks ole ju sõjategevuse peamisi eesmärkegi vaenlase materjalse ja elava jõu hävitamine.

Mahakiskuvat sõjamentaliteeti ei saa kasulikult rakendada rahuajal. Iseäranis mitte rahvusvahelistes suhetes. Eriti lubamatu on rüüskamine väikeriikidel.

Kui me nüüd näiteks üheainsa jalahoobiga tahaksime purustada Eesti-Läti liidu, liidu, mida olemele suurte pingutustega püüdnud ehitada ja sisustada juba ligi viisteist aastat, siis sel puhul satuksime küll negatiivsete efektide keerisesse, negatiivsete jõudude mängukanniks, mille tulemused saavad vaevalt olla positiivsed.

See isik peab tõesti toimema negatiivsete efektide mõju all, kes ruttab vana kaevu enne umbseks ajama, kui uue asegi veel pole leitud. Vanasõna aga ütleb, et ära aja vana kaevu enne kinni, kuni uus pole veel valmis.

Esimesed kirvehoobid on siiski juba antud Eesti-Läti ja üldse Balti riikide koostöö-taladele. Laastud on lennanud kaunis kõrgele ja kaugele. Paukude kaja aga kostab üha edasi. Kui esimestele kirvehoopidele järgneb veel teisi, siis olemegi varsti lõhkise küna ees.

2.

Missugused tegurid peamiselt mõjustavad meie välispoliitikat? Neid on kolm: sõjalised, majanduslikud ja kultuurilised. Missugused neist küsimusist peaksid seisma esiplaanil, on vaieldav. Tähtsad on nad aga kahtlemata kõik. Tegelikus välispoliitikas näikse peamist rõhku pandavat eeskätt sõjalistele ja majanduslikele probleemidele. Iseäranis reljeefselt ilmneb see inglise diplomaatias.

Kord oli üks meie teadlasi, Genfis kõnelusse sattudes ühe nimeka inglasega, küsinud temalt, et milles õieti seisab inglaste diplomaatiline tarkus. Meie diplomaatidel, vastanud see, on ainult kaks ülesannet: sõjaline spionaaž ja majanduslik spionaaž. See on vastand prantsuse meetodile, mis püüab edu saavutada peamiselt väliste efektidega, piltlikult öeldud — valgete kinnastega ja bankettidega.

Kahjuks on ka meil diplomaatia liialt selle prantsuse kooli mõju all, asetades peamist kaalu puhtesinduslikele ülesandeile.

Võib-olla on selles teataval määral süüdi ka meie diplomaatkonna ettevalmistusviis. Välisministeerium koolitab ise välja välisteenistusse vajalikud jõud. Selle lühikese aja jooksul võidakse anda küll teatav väline, esinduslik lihv, kuid sügavam arusaamine maa majanduslikest ja sõjalistest huvidest jääb puudu. Sattudes välisriiki võib tal küll olla hea tahe, kuid puudub oskus teostada seda inglasiikku jälgimist majandusliku ja sõjalise seisundi muudatustest ning kavatsustest. Sellest aga võib tuleneda keskvalitsuse puudulik informatsioon rahvusvahelistest malekäikudest. Just tänu oma osavale ja täpsete meetoditega töötavale diplomaatialle võlgneb Inglismaa tänu keskvalitsuse suurepärasele informatsioonile ja orienteerumisvõimele. Mitte suure sõjalise jõuga pole Inglismaa valitsenud seni poolt maailma, vaid osava ja painduva välispoliitikaga.

Sattusime nüüd pisut kõrvale meid huvitavast peateemast. Aga tuleme sinna kohe tagasi.

On selge, et suhetes konkreetsete riikidega ei evi algulmainitud tegurid ühesugust kaalu iga riigi suhtes. Inglis- ja Saksamaa suhtes näiteks on esiplaanil peamiselt majanduslikud momendid. Kuid oleks ekslik, kui me sellejuures teravalt ei jälgiks ka jõudude vahekorra muudatusi sõjalisel ja poliitilisel alal. Jõudude ümberpaiknemised ja muudatused nii Lääne kui ka Ida poliitilises taevas mõjustavad väga oluliselt ka meie välispoliitilist situatsiooni.

Ka vahekorris meie lähemate naabritega tuleb arvestada seda üldist poliitilist tausta. Et meie ei jäta kasutamata meile soodsaid juhuseid, kuid ei kutsuks välja ka vaime, mida meie hiljem enam ei suuda taltutada.

3.

Saksa ja Vene võivad sattuda sõjalisse konflikt, aga nad võivad ka teineteisele ulatada käe (nagu sellesarnaseid sümptome mõned vaatljad juba arvavad leidvatki mõlema maa poliitikas). Kolmas võimalus on veel, et nad hauguvad edasi teineteise kallal senisel viisil, riskimata sõjaga või sõprusega.

Kui sõda üldse puudutab Baltikumi, siis oletus, et Eesti jääks sellest riivamata, on fantastiline, seadigi Vene oma strateegilisi peateid kuistahes. Jah, võib-olla siis küll, kui tänapäeva sõjapidamisviisid oleksid samasugused, nagu nad olid Moosese ajal, millal sõda oli peamiselt maa-sõda. Tänapäeval toimub sõda maal, merel ja õhus. Kõige hõlpsam on „ümber seada“ strateegilisi õhuteid, selle järele tulevad maateed (olgu nad siis maan- või raudteed), raskeim on aga strateegiliste veeteede „ümberpaigutamine“. Peagu võimatu. Mõne kanalikesse võib ju kaevata,

jõe süvendada, kuid uute merede või järvede soetamine või vanade kinnijamine ei näi isegi tänapäeva tehnikaimede ajajärgul olevat võimalik.

Saksa-Vene sõjalise konflikti puhul näib olevat küll paikapidavam J. Ülavere väide: „On küll ekslik arvata, et Baltikum ei kujutaks enesest säärast ohustatavat maad, mida Saksamaa (samuti ka Venemaa! M. K.) sõjaliselt ei kasutaks. Kuigi tee siit ei vii Venemaa elusoontele, oleks sinne vastupanu vähese inimmaterjali tõttu nõrgem, tee jälle siin kirdes lühem kui idas ja kagus. Saksamaa, kel Venest palju võimsam sõjalaevastik, ei jäta ometi realiseerimata oma mereüleolekut. Seda tehes kistakse kogu Baltikum sõjakeerisesse, esmajoones just Eesti, Soome lahe võtme pidajana.“

Kui terve Baltikum sõja puhul on simultaanselt hädaohustatud, siis liidusidemed on kahtlemata positiivseiks tegureiks meie kaitsesüsteemis.

Pikemata on selge, et lugu on peagu samane ka rahuajal, ajal, millal „rahulikul teel“ suurriigid maid jagavad.

Kuid rahvusvahelistele sidemetele ei saa vaadata ainult sellelt seisukohalt, kuipalju nad annavad otsest, silmanähtavat tulu. Liite ja sidemeid sõlmitakse ka selleks, et ära hoida kahjusid. Kui nüüd *meie* hülgame liidu Lätiga, siis muidugi on tema esimeseks mureks otsida uusi sõpru. Ja kas need uued sõbrad oleksid ka meie sõbrad? Kui nad on meie sõbrad, siis ei saa olla ka lahkkelisid meie ja Läti vahel ja vana sõpruse ülesütlemine oleks sel juhul olnud mõttetu. Kui aga Läti uued sõbrad on meie vaenlased, sel juhul oleksime miini ise seadnud oma külje alla. Ons see meie soov? Kalevipojal löikas jalad alt tema enese mõök, eks see manitse ettevaatusele.

4.

Selle asemel, et õhutada negatiivseid afekte, peaksime ringi vaatama, kas meie ei saa seniseid sidemeid positiivselt edasi arendada.

Balti mere vabadusest on huvitatud nii kõik Baltoskandia riigid kui ka Leedu ja Poola. Saksa-Vene sõjalise konflikti korral on kõik need riigid hädaohustatud maalt, merelt ja õhust, olgu see siis Balti mere või Põhja-Jäämere ümbruses. Seda raskem on aga hädaoht kõigile neile riikidele, kui Saksa ja Vene alustavad ühist aktsiooni. Pihtide vahele satub Poola ja vaevalt on kadestamisväärne ka jõukate Skandinaaviariikide positsioon, kellede esmajärgulise tähtsusega toorainete suured reservid on ihaldamisobjektiks igale saagiahnele ja näljasele riigile. Näib sellepärast olevat täiesti põhjendatud see instinktiivne lähenemispüüd, mis iseäranis viimasel ajal on ilmnenud nende riikide suhetes.

Poleks midagi loomulikumat, kui see, et nimetatud riikideahelik kõvendaks seniseid sidemeid veelgi. Nende kõikide huvides on *status quo* säilitamine Balti merel. Miks ei peaks siis nad ühise hädaohu kõrvaldamisel üksteisele toetust jagama? Kui Skandinaavia riigid, Poola ja Baltikum ühtlustavad oma poliitikat iga agressiooni vältimiseks, mis neid võiks puudutada, kas sellest ei areneks tõhus rahutegur Euroopas?

Võidakse tulla ja öelda, et see on kaunis naiivne ja ebareaalne soovitus. Et näiteks Skandinaavia ja Poola ei ole teineteisest kuigipalju huvitatud, kuid meil tarvitseb vaid vaatevinklit natuke muuta ja me näeme, et teatav poliitika ühtlustamine pole sugugi nii irreaalne.

Ons selles mingit vastuolu, kui Eesti ühel ajal lähenedes Põhjariikidele, eeskätt Soomele ja Rootsile, samal ajal tihendab sidemeid Poolaga? Meie rahvusvaheline situatsioon on võrdlemisi sarnane Poolaga, nagu seda hiljuti kinnitas ka kindral *Laidoner*. Miks ei peaks meie vahekorrad Poolaga arenema tihedaks koostöök? Samal ajal ei peaks see takistama kaasa mängimast Põhjariikide kontserdis. Kui see nii on, siis võime kõnelda juba teatava ahela loomise võimalusest. Viskame aga pilgu maakaardile, siis näeme otsekohe teatavate lülide puudumist selles ahelas. Need on Läti ja Leedu.

Või arvatakse siiski, et Läti ja Leedu võiksid sellest tsüklis jääda välja? Keegi oli oma Euroopamatkal aastate eest kokku sattunud ühe Ungari delegaadiga Pan-Euroopa konverentsile, kes olevat olnud väga vaimustatud Pan-Euroopa ideest, kuid — *ilma Tšehhoslovakkia*ta. Samasuguse kompleksi mõju all näivad olevat ka need, kes arvavad Balti mere riikide koostöö olevat küllalt täiusliku ilma Läti ja Leeduta.

Kui me oma välispoliitilistele probleemidele neilt seisukohtadelt lähene, siis näeme, kuivõrd vastutusrikas on meie positsioon. Ja Ilmar *Tõnisson* peaks sellele oma väitele rohkem rõhku andma, kus ta ütleb, et „Eesti-taolisele pisirahvale välispoliitilised eksimused veel eriti kibedasti võivad kätte maksta —“.

5.

Sama *Juhan Luiga*, keda algul tsiteerisime, ütleb ühes teises kohas, et *vahekord Lätiga on meie välispoliitilise oskuse mõõdukaks*. Ja näib, et on tõesti vaja oskust lätlastega asju ajades.

Kuigi tunnustame, et Läti on üheks lüliks selles koostööahelas, millest meie oleme huvitatud, ei saa meie rahvus iialgi sellega nõustuda, et peaksime magusa näoga alla kugistama neid kibedaid pille, mida Läti poolt aeg-ajalt meile serveeritakse.

Lätlased on seni arvamisel olnud, et Riia on Baltikumi pealinn. Juba oma geograafiliselt tsentraalse asendi tõttu. Ja Läti on seetõttu tundnud end nagu kutsutud olevat mängima mingit Baltiriikide juhi osa. See peab aga muutuma. *Lätlased peavad ükskord jätma selle Balti riikide hooldaja munsterdamise osa*. Jalule peab ses suhtes seatama täielik pariteet. Libe keel ja väledad näpud ei aja püsivat head poliitikat. See on algelisemaks eelduseks koostöök kahe naabri vahel ja selle koostöö kooskõlastamiseks teiste asjasthuvitatud riikidega. Kui meie tihedamad suhted laienevad ühelt poolt põhja, teiselt poolt lõuna poole, siis ei asu ka enam Läti oma Riiga nende maade geograafilises tsentrumis, vaid ennem Eesti. See ei tähenda aga sugugi, et Eesti peaks hakkama püüdma seda juhi osa endale. Pariteeti on vaja.

Läti ei tohi tunda mingit kiivust sellest, kui Eesti leiab endale uusi sõpru nii poliitiliselt kui majanduslikult. Eriti kui küsimus puudutab Soomet, kellega Eesti on vennasrahva sidemetes. Eesti, oma geograafilise asendi ja ajalooliste sidemete tõttu, seistes lähemal Põhjariikidele, on sobiv teataval määral pioneerina teotsema Baltikumi lähenemisel Põhjariikidele. Eeskätt vennasrahva Soome kaudu on seks reaalseid välja-vaateid. Ometi tuleb ka Eestil täie teadvusega arvestada seda, et Skan-

dinaavias suhtutakse Balti riikidesse enamvähem võrdselt ja kui kõnel-dakse koostööst Baltikumiga, siis võetakse neid riike teatava tervikuna. Baltikumis kokku on umbes samapalju rahvast kui Rootsis, miks ei peaks Rootsi arvestama säärase ühikut nii majanduslikult kui poliitiliselt, kõne-levad rootsi tegelased. Eriti torkab silma see võrdne suhtumine kultuu-rilise koostöö arendamisel Rootsi ja Balti riikide vahel, kus Rootsi vii-masel ajal on näidanud tähelepanuväärt aktiivsust. Arvan küll, et Rootsis äratakse see võõrastust, kui Eesti Põhjariikide suhtes hakkaks ajama mingit separaatlikku poliitikat, maha jättes teised Balti riigid. Teatav teerajaja osa on meile aga täiesti mõeldav.

Läti ja Leedu selle vastu peaksid oma pilgud pöörama lõunasse. Nende ülesanne on eeskätt arendada tihedamaid sidemeid omavahel ja Poolaga. Vaevalt on Poolal Leedu suhtes mingeid imperialistlikke püü-deid. Nende vahel pole muud kui see õnnetu Vilno küsimus. On see küsimus lahendatud, pole enam mingeid takistusi Leedu-Poola koostööle. Sel puhul aga muutuks Leedu välispoliitiline situatsioon hoopis stabiil-semaks praegusest. Seda võimalikum aga veel peaks olema Lätil luua tihedamat koostööd Poolaga.

Nii saaksime riikideaheliku, mille ühe poole moodustaksid Skandi-naavia riigid, teise Poola, kuna keskmiseks lüliks jääksid Balti riigid. See võimaldaks viimastel hoopis tõhusamat osa rahvusvahelises elus.

Tagasi tulles Eesti-Läti vahekordade juurde peame puudutama veelgi paari küsimust, mis tuleks võtta radikaalselt lahendamisele, et senistesse leigetesse suhetesse tuua otsustavat pööret.

Kõige esmalt tuleb normaalsed suhted seada jalule majanduslikul alal. Senine egoistlik poliitika on viinud ummikusse. Uued alused tuleb rajada koostöö avardamiseks. Need uued alused peavad välja kasvama kummagi naabri loomulikest majanduslikest eeldusist. Majandusliku arengu suunamisel tuleb panna eriti rõhku neile majandusharudele, mil-leks loodus pakub suuremaid eeldusi, seejuures tagaplaanile jättes need alad, kus naabril paremad väljavaated. Eesti ja Läti majanduslik struk-tuur pole niivõrd ühtlane, et koostöö arendamiseks puuduksid välja-vaated. Vaja on ainult suuremat ettenägelikkust ja plaanikindlust.

Teiseks peavad lätlased vastuvõetavalt lahendama liivlaste ja eesti vähemusrahvuse küsimused. Meie ei rõhu läti vähemust, seda ei tohi sündida ka liivlastega ja eesti vähemusega teispool piiri. Kui Läti sellega toime ei tule, siis võivad küll sääraseid tühiseina näivad küsimused saada saatuslikuks kogu Eesti-Läti suhetele.

Samuti kultuurilisel alal, eriti ajalooliste sündmuste käsitlemisel, etnograafilise ja arheoloogilise ainese määramisel tuleks leida vastas-tikku teineteisest senisest parem arusaamine.

Arusaamatused, selle asemel, et neid süvendada, tuleb radikaalselt kõrvaldada. Baltimaade tihedam koostöö on parimaks tagatiseks suhete arendamisel nii põhja kui lõunaga.

Negatiivsete afektide asemele peavad astuma positiivsed afektid, ka rahvusvahelistes suhetes. See on ainus tee rahu kindlustamiseks.

Mida oleks ja tuleks teha eesti keele ja sugulaskeelte uurimise alal.

A. RAUN.

Eesti keeleteaduse, nagu kõigi teistegi rahvuslike teaduste kava-kindel arendamine on olnud võimalik alles riikliku iseseisvuse saabumisest arvates. Vene ülikooli ajal oli Tartus ainult eesti keele lektori õppekoht, mis aga süvenevat teaduslikku töötamist ei võimaldanud ega soodustanud. Siiski näeme sellel kohal oma väheseid kutselisi keeleteadlasi M. Vesket, K. A. Hermannit ja J. Jõgeveri töötamas. Puhteaduslikult vaatekohalt ei olnud nende töö eriti tulemusrikas, seda suurel määral kindlasti meie piiratud olude, ms. lektori vähese palga tõttu, mis sundis lisateenistust otsima. Ka ei saanud omaaegne, ise parajasti teatud üleminekuid läbi tegev saksa resp. vene keeleteaduslik kool kuigi kindlat meetodit pakkuda eesti keele uurimises rakendamiseks. Setälä' või Thomsen'i taolist suurust, kes ise oleks leidnud õige tee, meil ka ei olnud. Neil asjaoludel sai alles möödunud sajandi lõpu paiku kujunenud soome keeleteaduslik kool oma edendavat mõju avaldada tema piirkonda sattunud eesti teadusejüngreile. Viimastena tuleb mainida esi-joones J. Aavikut, V. Ridalalt, J. Marki ja A. Saarestet. Kuna nendest kaks esimest on tuntud rohkem tegelikkude keelekorraldajatena, on kahel viimasel olnud suundaandev osa meie iseseisvusaegse keeleteaduse kujundamises. Kõige lähemad otsesed sidemed on meil praegugi nimelt soome keeleteadusega.

Iseseisvusaeg muidugi on veel olnud liiga lühike selleks, et selle jooksul ei tea kui palju oleks suudetud saavutada. Seda, mis on tehtud, võib täiesti rahuldavaks tunnistada mineviku seisukohalt. Tuleviku vaatekohalt aga ei ole kunagi põhjust endaga rahulolemiseks, eriti, kui tahame taotella oma teaduse süstemaatilist kujundamist teiste kultuur-rahvaste kombel. Ning seda me tahame, teisiti ei olekski mõtet meie kultuurilisel iseolemisel. Võtkem siis vaatlusele tegelikud vajadused ja hädad meie keeleteaduse, täpsemalt eesti keele ja sugulaskeelte uurimise alal.

On ilmne, et eesti keel on meile kõige tähtsam keel maailmas. Seda uurida on meie suurim õigus ning suurim kohus. On ju alles keele varal võimalik määrata kellegi rahvuslikku kuuluvust, sest keel ja meel, keelus ja meelus käivad käsikäes. Sellelt seisukohalt on eriline tähtsus meie rahvakeele, rahvamurrete uurimisel, mis õieti ei ole muud kui meie rahvusliku omapära ning selle kujunemise selgitamine. Murdevahed ei ole mingi keeleteadlaste erahuvi, vaid olulised kriteeriumid eesti rahva hõimudeks-jagunemise ja asustus-ajalooliste küsimuste lahendamisel jne.

Praegu püüab Akadeemiline Emakeele Selts koos Eesti Keele Arhiiviga riigihoidja K. Pätsi hinnataval toetusel päästa viimast, mis veel on päästa meie vanima elava generatsiooni, s. o. 70-aastaste ja vanemate inimeste keelest. Igal generatsioonil ju on oma keel, vanema põlve oma peegeldab algupärasemaid suhteid. Rahvakeele kogumistööd on seni tehtud peamiselt kolmel eri alusel: 1) Wiedemanni tuntud suure sõnaraamatu abil, 2) selles sõnaraamatus puuduvate või puudulikult esitatud sõnade küsitlemiseks koostatud lisanõnastikkude varal ja 3) mõistealade

järgi ehk ideoloogiliselt. Kõigi nende, ühtviisi vajalikkude kogumisviisidega on alates 1921. aastast kantud kokku õige palju ainekku, mis siiski veel kaugeltki ei ole küllaldane kogumise lõppeesmärgi teostamiseks: eesti rahvakeele sõnaraamatu väljaandmiseks. See sõnaraamat, mis umbkaudsete mõlgutuste järgi käsitaks 4—5 Wiedemanni köidet, moodustaks suurteose „Thesaurus linguae esthonicae“, millele meil oleks põhjust uhke olla. Esialgu see muidugi on vaid tuleviku-unistus ning pearõhk ikkagi tuleb asetada murdeainestiku kogumistööle. Seejuures aga tuleks, niipalju kui meie olud lubavad, rohkem rõhku panna üksikute keelealade eritundjate kujunemise soodustamisele. Praegu on meil niisuguseid ainult üksikuid. Prof. J. M ä g i s t e näit. on pikemat aega tegelnud peamiselt setu murretega, mag. M. T o o m s e on liikunud niisugusest kirde- kui ka saartemurrete alal, mag. P. A r i s t e on tähtsaim hiiu murrete uurija, stud. V. N i i l u s ' e erialaks on koiva (leivu) maa-rahva keel Lätis, stud. A. S a n g on pühendunud lutsi keelemurde uurimisele jne., kuid kõigest sellest on vähe. Tuletagem meelde, et kogu Soome keeleuurimise seisukohalt jagatud 23-ks piirkonnaks ning iga sellise piirkonna keelt on võimaldatud samal uurijal jälgida pidevalt aastate vältel. Muidugi eeldab see hoopis teisi ainelisi võimalusi kui meil käepärast olevaid, kuid meilgi tuleb seda ideaali silmade ees pidada ning antud piirides ka teostada.

Kui veel veidikeseks tagasi tulla eri kogumisviiside juurde, siis tähendatagu, et ideoloogilisest, mõistealalisest kogumisest tohiks olla suuresti huvitatud just ka vastavate erialade esindajad. Senine väheldanegi kogumine on toonud ilmsiks iseloomustavaid asjaolusid ning sageli osutanud, kuivõrd sisuta on rahvasuus näit. mitmesugused dogmaatilised terminid. Teiselt poolt aga leidub sisulist rikkust seal, kus seda teooria põhjal ei ootaks.

Eri peatüki kogumistöös moodustab kohanimede kogumine. Üle riigi on kokku kantud juba peagu pool kõigist kohanimedest. Sellest võrdlemisi suurest kogust nähtavasti ei ole teiste teaduste esindajail palju aimu, nii et seda näit. ajaloolaste poolt hoopis vähe on kasutatud. Akad. Emakeele Seltsil on kavatsus tulevikus välja anda vähemalt üleriiklik kohanimede kataloog. Selleks aga tuleb kohanimede kogumine kiirendatud tempos lõpule viia.

Peale eestlaste elab Eesti Vabariigi piires vähemal määral veel muudegi läänemere-soome rahvaste liikmeid, nimelt ingerlasi ja mõned vadjalased, kelle keelt nii eesti kui ka soome uurijate poolt virgalt on kirja pandud ja pannakse. Kaugemate sugulaskeelte uurimiseks meil oma riigi piires otsesid võimalusi ei ole. Kahjuks on Venemaale pääsemine seotud võrdlemisi suurte raskustega, nii et meie teadlasil ei ole õnnestunud sealsetid hõimukeeli lähemalt uurida, mis oleks väga kaaluva tähtsusega nimelt meie oma keele seisukohalt. Et Venemaa värvavad sageli on olnud suletud ja takistus on ette veeretanud ka meie kitsad materiaalsed olud, siis on meie ülikooli uurali keeleteaduse õppetooli esindajal prof. J. M a r g i l võimaldunud teha ainult kaks uurimisreisu Soomes asuvate Utsjõe ja Outakose laplaste juurde ning ta on sealt väärtuslikku materjali rohkesti kaasa toonud. Tahaks soovida ning loota, et sõbralikud suhted, mis valitsevad Nõukogude Vene ja Eesti vahel, leiaksid väljendust ning kinnitust ka teadusliku uurimistöö soodustamises vastastikkuse alusel.

Seni-esitatu moodustab ülevaate *ainestiku kogumise* olukorrast ja väljavaateist, nüüd aga vaadeldes selle ja muu aineistiku põhjal toimuvat *uurimistööd*¹⁾.

Kogutud eesti murdeainestiku läbitöötamise ja trükis-avaldamise alal sammub esirinnas prof. A. Saareste, kellelt lähemal ajal ilmub „Eesti murdeatlas“. Samal autoril veel on peaaegu valmis „Ideoloogiline sõnaraamat“, mis tahab anda ülevaate eesti keele rikkalikust sõnavarast, fraseoloogiast mõistelises korrastuses, kõnekäändudest ja vanasõnadest. Veel on prof. Saarestel valmimas uurimus eesti keele sõnajärje kohta. Akadeemiline Emakeele Selts valmistab ette murdetekstide valimiku väljaandmist. Seltsi murdekogusid korraldab väljaandmise tarvis mag. M. Toomse. AES-il ja EKA-l on terve hulk käsikirjalisi uurimusi eesti keele ja sugulaskeelte alalt. Nendest nii mõnedki väärisksid avaldamist. Üldiselt aga peab tähendama, et eesti keele alal on liiga vähe teaduslikult töötajaid. Emakeele õpetaja vihkude parandamisega isegi ülekoormatud amet nähtavasti ei jäta palju mahti teadusliku kirjanduse lugemiseks, veel vähem iseseisvaks uurimiseks. Ülikooli juures aga on peale eesti keele professori ja lektori ainult veel Eesti Keele Arhiivi korraldaja koht. Seda viimast aga ei loeta vastavat isegi noorema assistendi kohale. Niisugune olukord, et meie ülikoolis ainult kolm inimest on tegevad eesti keele alal, ei rahulda ning on põhilises vastuolus eesti keelele teoreetiliselt muidu omistatava tähtsusega. — Akad. Emakeele Selts omalt poolt annab tööd kahele isikule, nendest ühele (murdekogude väljaandmise korraldajale) aga ainult ajutiselt, kuna teisel (teaduslikul sekretäril) on kõiksugu muid ülesandeid peale teaduslike.

Tööd aga oleks kui suurele tahes uurijate arvule. Eesti Keele Arhiivis talletatud rikkalikud Akad. Emakeele Seltsi ja Arhiivi enda kogud pakuvad uurijale peaaegu tühjendamatu võimalusi. Peale rahvakeelkogude leidub siin üha täienev kirjakeele-kartoteek, mis võimaldab heita pilku ms. meie kultuurisõnade kujunemislukku. Kahjuks meil ei ole trükis ilmunud monograafilisi uurimusi meie kirjakeele mõne vanema autori kohta, nagu soomlastel niisugused on olemas näit. Mikael Agricola ja Abraham Kollanius'e keele kohta. Niisuguste instruktiivsete ülevaadete soetamine loodetavasti võetakse meie keeleteaduse lähimate ülesannete hulka. Samuti puudub meil pärast kadunud M. J. Eisen'i pioneeritegevust eriuurija kohanime alal. Sellele puudusele on teiste hulgas eriti endine Tartu, praegune Berliini Ülikooli prof. M. Vasmer, tuntud ja tunnustatud kohanime uurija, korduvalt tähelepanu juhtinud. Kohanimede uurimisele ergutamiseks kavatseb Akad. Emakeele Selts välja kuulutada auhinnatööd, mille teemaks nende ridade kirjutaja arvates võiks olla Saaremaa kohanime klassifitseerimine ja võrdlemine Soome teatud alade kohanimedega. Sel teel oleks võimalik kontrollida muide küllaltki tõenäolikkude hüpoteesi Soome koloniseerimise kohta Lääne-Eesti, eriti Saaremaa kaudu.

Meie emakeele muresid käsitledes ei saa lõpuks kahe silma vahele jätta ka tegeliku keelekorralduse küsimusi. Meie kirjakeel on iseseisvusaastate jooksul nii tugevasti arenenud, et näit. isikud, kes lõpetasid gümnaasiumi enam kui 10 aastat tagasi, praegu eesti keelt õieti ei oska

¹⁾ Ülevaate senitehtud tööst annab J. Mägiste oma kirjutises „Rahvuslike teaduste edust Eestis“ Looming 1937, lk. 479 jj-tel.

kirjas õigesti tarvitada, kui nad vahepeal midagi ei ole juurde õppinud. Asja keerustab veel seik, et meil keelemoraali alal võib nentida vähemalt kolme voolu, mida esindavad meie kolm tähtsamat tegelikku keelemeest: J. V. Veski, Joh. Aavik ja E. Muuk. Nendest võiks, lühidat ning umbkaudset iseloomustust taotades, esimest nimetada „loogiliseks“, teist „esteetiliseks“ ja kolmandat vahest „tolerantseks“ keelemoralistik, liigub ju viimane kahe eelmise vahepeal ja pakub paralleelvorme. Meie keele arendamises on kõigil neil oma osa täita, ja avalik arvamine kindlasti sooviks kõiki neid kolme näha koos töötamas, nimelt koostamas „Eesti õigekeelsus-grammatikat“, mis võiks olla midagi akadeemia-grammatika taolist. Seni, kui seda ei ole, oleme ikkagi sunnitud vahet tegema Veski ja Aaviku keele vahel ning vaatama, mis VÕS selle või teise küsimuse kohta ütleb.

Õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtete kohta on ilmumas mahu- kas ning väärtuslik töö mag. V. Tauli'lt.

Läänemere-soome keelte alal on peale selle ala peaviljeleja Eestis, prof. J. Mägiste, kes on teinud põhjalikku kogumis- ja uurimistööd ms. ingeri keele alal, rõõmustavalt aktiivne olnud mag. P. Ariste, nimelt vadja keele uurimise alal. Siingi võiks uurijaid rohkem olla, sest tööd jätkub kõigile. Läänemere-soome keelte alal on meil eriti silmas peetud ja jäävad edaspidigi erilise tähelepanu alusteks meie lähemad hõim- keeled liivi, vadja ja ingeri. Akad. Emakeele Selts on ainsa suure käsi- kirjalise vadja keele sõnaraamatu omanik, mille koostas varakult surnud vadja keeleteadlane Dimitri Tsvetkov. Neil eeldustel võiks, nagu sel- lele juba on tähelepanu juhtinud prof. J. Mägiste, eesti uurijate üles- andeks olla vadja keele täieliku sõnaraamatu koostamine ja väljaandmine. Vadja keel muide on paratamata väljasurev keel: 1926-dal a. nimelt oli vadjalasi kõigest 700 hinge. Käsilolevatest käsikirjalistest uurimustest läänemere-soome keelte alal mainitagu prof. J. Mägiste omi lääne- mere-soome tuletusõpetuse ja mag. M. Toomse oma Virumaa ranna- murrete häälikuloo kohta, eriti nendes leiduvate soome elementide seisukohalt.

Uurali keeleteaduse alal on prof. J. Margil juba pikemat aega käsil morfoloogilised uurimused, eriti soome-ugri ja samojeedi kaasus- õpetusest. Prof. Margi erihuviks on just vormiõpetus, ning huvi morfo- loogia vastu ta on äratanud oma õpilasteski. Nagu teada, tegeles uurali keeleteaduse nn. soome kool kuni viimase ajani peamiselt häälikulooliste ja etümoloogiliste küsimustega. Prof. Margi õpilastest jätkub nende ridade kirjutajal ikka veel tööd soome-ugri keelte komparatsiooni uuri- mise alal. — Ei saa pidada normaalseks olukorda, et Eestis läänemere- soome keelte ja uurali keeleteaduse alal kummalgi ainult ühel isikul (professoril) võimaldatakse teaduslikult töötada. Soomes näit. on mõlemal alal mitu professorit ja terve rida abijõude tegevad. Ka äratavad tähele- panu Soome suured uurimisstipendiumid noorematelegi uurijatele, mis ületavad meie professori palga.

Nagu juba eespool tähendatud, on sugulaskeelte uurimise alal edukalt töötamise üheks tähtsaks eelduseks otseühendus vastavate elavate keel- tega Venemaal. Et seda praegu kahjuks ei ole, siis ei ole olnud võimalik teostada ms. ka mitmesuguseid populaarsemat laadi ülesandeid, nagu Venemaa soome-ugri kirjanduste tutvustamine tõlkenäidete varal jne. Meie Venemaa hõimrahvastest teatakse ju laiemates ringkondades tege-

likult äärmiselt vähe. Leidub ka niisuguseid, kes neist üldse teada ei tahagi, sest et nad ei võimsad ega rikkad ega väga kultiveeritud ei ole. Sellised töötsijad leiavad meile sugulasi Kreetast, Indiast ja mujalt. Kahjuks ei saa reaalsel pinnal püsiv keeleteadus nendega kaasa minna. Ja seda ei saagi nõuda. Kuidas saaks keegi mõistlik majapidaja oma lähemad ülesanded laokile jätta ja kaugele seiklema tõtata? Ja kuidas tahetakse kaugusi tundma õppida, kui oma kodu ja selle lähemat ümbrust küllaldaselt ei tunta? Sellel selgel ning kaaluval põhjusel ei saa keeleteadus mitte üleöö hakata käte peal kõndima, seda enam, et kõrvest tulevatel prohvetitel näib olevat kõike muud peale soliidsed meetodi ja süvendatud teadmiste. Kahjuks meil seni ei ole suudetud välja anda teost keeleteaduse üldõpetuse alalt²⁾. Kui kord selle nii ilmsesti vajaliku töö avaldamiseni jõutakse, siis tuleks selles erilist tähelepanu pöörda keelte suguluse määramise alustele³⁾. Kui kaugele see sugulus lõpuks ulatub, see on kaunis problemaatiline, küsimuse lahendamine eeldab põhjalikke uurimusi ning põhjalikumaid teadmisi võrreldavate keelerühmade alal. Neid aga ei saa nentida olnuvat näit. ei ühelgi senisel soome-ugri ja draviidi keelte ühendajal. See asjaolu kohustab erilisele ettevaatlikkusele.

Oleme heitnud pilgu eesti ja sugulaskeelte uurimisele Eestis. Mittehõimkeeled on jäetud käesolevast ülevaatest välja. Peahuviks ning peasjaks meile siiski on ja jääb meie oma keel ning tema kindlad sugulased. Nende uurimist peame ükskõik missugustes oludes üha püüdma laiendada ning süvendada ja meid ei vabanda miski, kui me seda ei tee. Sellepärast nõuame eesti keelele ja eesti ning sugulaskeelte uurimisele järjest suuremaid õigusi, omaks võttes kõik kohustused, mis sellega kaasas käivad.

Soome—Eesti ühine kultuuriline iseseisvus.

A. O. VAISANEN.

Kakskümmend aastat. Rahvaste elukäigus see aeg on nagu liivaterakene juba nende ajalooos tuntud osa tunniklaasis. Ometi tundub meile, kes oleme saanud läbi elada selle inimesegi eas võrdlemisi lühikese ajavahemiku, et nimelt see tunniklaasi liivaterakene on kõige kallim kullaterakene, millest me millegi hinna eest ei tahaks loobuda. Vahest ehk oleneb too tunne sellest, et oleme ise võinud olla teda leidmas või võitmas — kuidas küll tahamegi nimetada oma iseseisvuse saavutamist ja oma riikide asutamist ja kindlustamist. Aga kui ka nii on, kui olemegi õnnelikud kuulumisest sugupõlve, kes on suutnud teostada iga rahva suurima unelma, sugupõlve, kel on olnud selleks suutelisi juhte, siis ärkab meis siiski vasturääkimise tahe, niipea kui kuuleme — välismaiste arvamiste avaldistena pahatihti — endid nimetatavat „noorteks rahvasteks“, kes napilt paari aastakümne kestel on jõudnud nii ja nii palju teha. On ju noorus, tõsi küll, positiivne eluväärtus, paralleelne uue loomise, jõuküllasuse mõistega. Vanadusega jälle võidaks kõrvutada mõte mingist loojaminevast või päritud kapitalist elavast. See, et meiegi soovime olla vanaks

²⁾ Kuuldavasti on prof. Saarestel vastav töö käsikirjas valmis.

³⁾ Samal otstarbel oleks meil tarvilik poolpopulaarne „Eesti sõnade ajalugu“ (etimoloogiline sõnastik).

peetud, põhineb üha rohkem ilmsiks tuleval teadvusel, et meilgi on pikalt omapärast, sõltumatut ajalugu, mis läbi sajandite ainult oli olnud kirjutatud võõraste pealkirjade alla, kuni talle viimaks ometi avanesid omad leheküljed.

Peo puhul nii rahvas kui indiviid ei nõustu kibedusega meelde tule-tama oma raskeid päevi, vaid me kõik soovime anduda peo põhjuse võlva töölikkuse võimusesse. Ühes sellega südame sisimas säilib vaikne tänu-meel eelmiste sugupõlvete vastu, kes pidid üle elama raskeid kannatusi, elama ja surema mittevabade maade lastena. Kui meie, eestlased ja soom-lased, pidutseme, olgu siin- või sealpool lahte, olgu küsimuses laulupeod, hõimupeod, kalevalapeod või iseseisvusepeod, siis meil kunagi pole vaja otsida põhjusi oma ühiste püüete tõestamiseks, sest me kõneleme teine-teisele oma südame küllusest. Neid põhjusi on lugematuid niihästi meie teadvuses kui mälestustes. Kalleid mälestusi on eriti meil soomlasil, kes paari aastakümne tagustel möödunud aegadel arusaavate sõpradena liiku-sid Eesti pinnal. Nad said kuulda, mitte ainult peokõnedes, vaid hariliku argipäevase käepigistuse juures usaldava, südamliku häälega lausunud, paljuütlevaid sõnu: „Soome veli“, mitte ainult kirjatarkust saanute, vaid isegi lihtsa rahvamehe- ja naise suust. Kes isiklikult on läbi elanud selliseid vahetuid, meie rahvaste sisimat ühtsust ilmutavaid kogemusi, sellele on hakanud ajalugugi elama; temale tundub, et Kalevi poegade veresugulus ei ole muinasjutu hämar aimus ega ainuüksi keelelisi ja tõu-lisi asjaolusid, vaid tähendab uut, aastatuhande järel ellu ärganud tööli-sust. See, kes näeb minevikku suurena, ei või oma kujutlusvõimes tule-vikkugi mitte näha tühisena.

Soomes Agricola jumalate nimistu järgi „Kalevi pojad niidud ja muud löid“ — nad olid põlluharimise haldjad, Eestis jälle „Kalevite kallim poega“, kes käis Soome sepalt saamas tõhusat mõõka, säilitab oma nime rahvuseepose peakangelasena. Kaleva-sõna, milles niimoodi meie rahvad ühte liituvad hämaras minevikus, on meie igivana ühine tunnussõna, meie ühine sümbol.

Kui meie Soomes aastal 1935 pühitsime Kalevala ilmumise saja-aastast juubelit, siis sellal meis eriti kinnitus tunne, et me ei ole mingi-sugune eilispäeva rahvas. Mitmelegi tundus, nagu oleksime pühitsenud oma vaimse iseseisvuse tuhandeaastast rõõmupidu. Kõik rahvad tulid meie juurde oma valitud esindajate kaudu. Meie tundsiime rõõmu sellest, et kiitvad tervitused polnud õieti sihitud meile, kes elame, vaid meie esi-vanemaile, kelle loodud luule oli „iseseisvuse evangeelium“, nagu ütles Prantsusmaa esindaja. Ja tunnustavana ja kohustavana sööbisid meie meeltesse oma sümbolitest ja traditsioonidest ustavalt kinni pidav Suur-Britannia tervituse lõppsõnad: „Nii kaua kui soome rahva vaim jääb usta-vaks Kalevala vaimule, nii kaua me imetleme Soome kultuuri ja oleme arvamisel, et Soome väärib oma praegust silmapaistvat kohta rahvaste hulgas.“

Nagu Kalevala nimest, nii ta sisust ja vaimustki on oma osa eesti rahval, see on teaduslikult tõestatud, nüüd juba üldiselt tuntud asi. Väl-judes aluselt, et me Kalevala tähtede all oleme „juurilla ühte jooksenud, ladvulla ühte langenud“, oli loomulik, kuid ka mõlemaid rahvaid kohustav kuulda noil peopäevil eesti rahva mõjuvõimsa esindaja soov, et me edas-pidigi võime oodata tööle saavutusi, kui meil on Kalevala sõnadega „sõr-med sõrmede vahel“, — mis tähendab, kui koos töötame. Tõesti nendesse Kalevaga sümbolseisse muinasridadesse võidakse mahutada mitte ainult

mõttekujutust ühise mineviku elupuust, vaid isegi tuleviku unistus, võimas kultuuriline programm. Mis võiks olla meie lootustele ülesehitavam kui mõte, mis kõikidest poliitilistest liitudest ja juhuslikest vastuoludest üleval- ja väljaspool.

Traditsioonides, sümboleis on kõik rahvad kogenud midagi kooshoidvat ja ülendavat, sest nad kuuluvad sellesse, mida nii indiviidid kui ühiskonnad usuvad ja mida pühaks peavad. Nagu muiste, nii nüüd praegugi inimhõimustuse imesaavutuste ajajärgul on taas tekkinud usk sümbolite ühendavasse võlujõusse. Ühtlasi toimub kõikide väärtuste ümberhindamisi, isegi maid, kes võivad uhkustada vanade auväärsete kultuurisaavutustega. Suomi ja Eesti on õnnelikus ajaloolises ajavahemikus selles suhtes, et nende niihästi tõuline ja keeleline kui kultuuriline alus on lähedane ja terviklik. Ühised eluraamistiku juured on säilinud, kuigi mitmed marud on nende pidevust katsunud sel määral, et tüveharud on üksteisest eemaldunud.

Möödunud kakskümmend aastat on annud võimsaid ja püsivaid tõendeid sellest, et meie rahvaste põhiolemuses elab teadvus meie ühtekuuluvusest, meie saatuste ühtsusest. Need kodanikud kummalgi maal, kel isiklikult ei satu olema tegemist poliitilise argipäevaga, vaid kes peavad kinni niihästi ajaloolisist tõsiasjust kui ka isiklikest, positiivsete elamuste kaudu saavutatud veendumusist, neid eriti elustavad unistuslikud tulevikukujud. Nad näevad ettekujutuse silmil aega, millal meie rahvad õilsas võistluses ehitavad ühisel alusel kultuuri, piltlikult öeldes, hoolitsevad meie ühise elupuu juurte eest ja kasvatavad ta tüve nõnda, et okste ladvad üksteist süleleksid.

Seda juurte eest hoolitsemistööd ongi juba tehtud ja see on kindlasti meie püüete kaunimaid avaldusi. Aga sihtiteadlik ühteliitumine erilisel just loova vaimse töö mõlemapoolseks viljastamiseks ja jõustamiseks, meie elupuu latvade eest hoolitsemiseks, — selleks vajatakse sümboolsete sõnade „löögem käsi kätte, sõrmed sõrmede vahele“, tänisest jõurikkamat teostamispüüet. Selle püüde tulemuseks ei tarvitse sootuks mitte olla kultuuriline eraldumine teistest või teineteisesse sulamine. Juba igivanust ajast alates on rahvad saanud viljakandvaid mõjutusi teistelt rahvastelt, teistest kultuuridest. Aga väikenegi rahvas võib kasvatada — kui tohin tarvitada võrdlust — oma mullapinnast õisi, mis ei ole tundmatud euroopa iluaias, aga millel ometi on omapärane nägu ja lõhn.

Meie ühised esivanemad, lauluisad ja lauluemad jätsid meile ja kogu maailmale võimsa mälestuse endist, oma äratundmistest ja elust, isegi saatusest, luulemomentides, mis meile asendavad meie muinsuse kujutavate mälestusmärkide puudust. Selles meie varakambris on küll algupärase ja omapärase kõrval mujalt laenatud, nagu on lugu kõikide rahvaste vaimusünnitustega. Lubatagu sellega koos, millel tahame tõhustada meie iseseisvuse põhiolemust, ette tuua mõningane näide, kus minevik on sirutanud meile nagu iseseisvust ennustavate ja valmistavate laulupidude sümboli, muistse Hellase imeteldud lüüra või Briti vapi harfiga võrreldava. Muinasluule kirjeldab fantastilise kala lõualuust tehtud mänguriista sündi. Sellest luulest, mis Kalevalas ahendub Orpheuse mänguga võrdseks hümniks, on palju teaduslikku kirjutatud ja see on inspireerinud mitmeid kunstnikke, välismaalasigi. On olemas rahvusvaheline muinasjuttude ring, „laulev luu“, millega mõningane joon ühendab meiegi luuletoote. Kuid uurijad on pidanud järele andma, et eesti-soome kirjeldus kõige lahtisemalt liitub selle muinasjutu külge, ta on, kui ta üldse liitub

sinna, kõige omapärasem ümberkujundus sellest imemänguriista muinasjutust. Nii siis meie ühiste esivanemate meelegujutus juba hämaras minevikus püüdis naiivi iseteadvusega oma radadele, suutis juba siis luua omapärasid siin Läänemere kaldail.

Rahva sisimat põhiolemust ilmendav mõttekujutus ja sellega liituv tuleviku-usk — need teevad nagu ajalugu õpetab, väikesest suure, ajalikust ajatu. Mitte ainult oma Väinämöise, vaid ka oma hilisajalooliste suurmeeste mõttekujutuse julgust ja omapärasust täna pidutsev soome rahvas saab tänada vaimse iseseisvuse eest, oma riikliku vabaduse kõige tähtsama põhieelduse eest. Milline kaugele nägev võidukindlus sisaldubki Mikael Agricola paaris tagasihoidlikus reas, millega algab soome kirjanuse tõeline ajalugu: „Küll see kuuleb soome keele, kes mõistab kõikide meele“. Elias Lönnrot omalt poolt kolmsada aastat hiljem ennustab rahvalauliku sümboolsete sõnadega soome kultuuri viljakat tulevikku; raja suusklin, ladva murdsin, oksad laasisin, tee osutin, siitpidi nüüd tee tulekse, rada uusi alganekse...“

Samul ajal Snellmani kõmisev hää l võitleb soome rahva, soome keele õiguste eest. Kui veel Runeberg oli rootsi keeli ülistanud soome sangarlikkust nii sõjas kui rahuaegses raskest tööst, pani aluse kehva vabadiku-poissi Aleksis Kivi nüüdisaja soomekeelsele ilukirjandusele. Ja Castrén läks kaugelt otsima meie keelte, meie soo algjuuri. Sel teel ebavabal maal mõttekujutuse ja seda teenivate tegude abil loodi iseseisvust. Sajandi vahetusel oli Soomes juba tee rajatud rahvuslikele loovailegi kunstidele, näiteks oli meie rahval julgust võtta osa Pariisi maailmanäitusest aastal 1900 oma paviljoniga. Meie näitushoonel polnud tookord oma nimesilti, nagu on nüüd, aga polnud vajagi, tol pühapaigal oli oma sisemine pitsner, tast hõõgus vaimu iseseisvus. Sampo tagumine, Sampo kaitsmine, ussise põllu künd — neis kujutavais nägemusis asjatundlik üldine arvamuse konstateeris igivana kultuuri omapärased avaldused, mis olid nagu võrdkujud rahva selle põlve tööst ja võitlusest. Ja Pariisis samal ajal kajasid esmakordselt Finlandia helid, needki võitlust ja harrast võiduhümni ilmendavalt ja ennustavalt.

On mõistetav, et suur murdeaeg enne ja pärast iseseisvuse saavutamist ei ole võinud olla soodne vaba mõttekujutuse, loova vaimse töö suurtele saavutustele. Pealeilmasõja-aegne kaootiline ajavaim on puudutanud meiegi maad, siiski jätmata nimetamisväärseid jälgi. Vaimsetl on vahest oldud laine põhjas, on elatud õieti juba enne iseseisvust saavutatud kultuurkapitali tagavaradest. Aga see on võinud tähendada vaimsete jõudude uut kogumist, nende jõudude, mis on olnud peaaegu puudulikud rahuldama iseseisva riigi lugemata hulka tarvidusi. Selgeid endeid näikse uue tõusuaaja tulekust. Meie maa noorsugu elustab rahvuslik vaim, kultuuritahe on elav kõigis rahva eri ringkonnis. Kui ainult majandusliku rikastumise kõrval võrsuks üldine kohustav teadmine, et aine on vaimu teenija, pääseks kindlasti õige varsti Soome kultuuriline iseseisvus märksa avarduma kui ka kõrgenema.

Vanasõna: mida suured eel, seda väikesed taga, vastab enamasti tõele rahvastegi juures. Tõsiasi ju on, ega pole põhjust seda unustada, et Soome rahvuslik tõus enne iseseisvust sai võimsaid äratuse väljastpoolt, vanust, suurist kultuurikeskust. Ja Eesti poolt on sagedasti öeldud tunnustussõnu lahe teisele kaldale, niinimetatud vanemale vennale. Kes on jälginud Eesti igakülget tõusu iseseisvuse ajal ja kes ühtlasi pööravad tähelepanu varasemaile tõsiasi, ei või olla ette toomata otsekoheseid

imetlus- ja kiitussõnu. Niimoodi ei ole enam põhjust tarvitada noorema ja vanema venna nimetusi kultuurisuhetes.

Kui Eesti omapärase kultuuritöö hindamine on Soomes nüüdisajal üldistumas, on olemas märksa reaalseid võimalusi mõlemal pool püüda senisest võimsama ja sügavama kultuurilise orienteerumise poole. Ja et sel korral tuleb ehitada omadele, ühistele nurgakividele, selleks jälle annab tausta ja tuge käesoleva hetke üldvaimust kõige olulisem ja parem. Paljudel aladel on tunda tugevaid rahvuslikke puhanguid, rahvad nii püstitavad ja uuendavad oma minevikumälestusmärke kui ka otsivad ja püüavad teostada oma tõelist sügavamat olemust. Selles üldistavas stiili-orienteerumises ja ajavaimus peaksid Eesti ja Soome leidma teineteist „sõrmed sõrmede vahel“, nende sõnade kõige avaramas tähenduses.

Meie ajalugu aga osutab, et meie rahvaste vaimse jõu väljendusil, millest õilsamad olid julged unelmad, on olnud vägagi suur osa riikliku iseseisvuse saavutamises. Meie, praeguse sugupõlve esindajad, imestame, et meie esivanemad, et meie iseseisvuse esivõitlejad ja juhid, kellest mõned veel meie keskel, suutsid hoida silmade ees vabadusunelma säravat tähte meie ajaloo sügeil hetkedel. Ei tohi siis ka meie tulevikust puududa ülevaid püüde. Kultuurlepingute arendamine meie rahvaid seesmiselt kokkuliitvaks, veresidemetel, sümbolitel ja traditsioonidel põhjenevaks ilmvaateks — selles on kindlasti meie iseseisvate rahvaste loomulik tulevikku ülesehitav mõte, mis paneb südame kiiremalt tuksuma ja õhutab inimmeeli ikka enam ja enam nii siin- kui ka sealpool Soome lahte.

Eesti lavakunsti arengust.

A. SÄREV

I. ENNE ISESEISVUSAEGA.

1. Eestikeelse näitemängu alged.

G. Suits'u ja M. Lepik'u uurimuste järele¹⁾ katsetas esimese eestikeelse näidendi kirjutamisega juba meie rahvakirjanduse ajaloo kaudu meile tuttav Friedrich Gustav Arvelius (1753—1806). Kasvanud Viru-Nigula kirikumõisas ja pärast Leipzigi ülikooli lõpetamist pikemat aega Eestimaa mõisades koduõpetajaks olnud, oskas see kultuuriliste huvidega sakslane hästi eesti keelt ja tutvus talurahva viletsa olukorraga, mille parandamiseks püüdis soetada eestikeelset õpetlikku kirjandust. 1790. a. avaldas ta „*Ramma Josepi Hädä- ja Abbi-Ramat'u*“ ja vähe hiljem võttis ta ette dramatiseerida eesti keeles Ramma Joosepi õpetlikku elulugu. Nii ilmuski 1794. a. Tallinna saksa nädalalehes kaks korda kuulutatud teadaanne esimese eestikeelse näidendi ettetellimiseks, mis pidi sisaldama 4—5 trükipoognat pealkirja all: „*Ramma Josepi Jubilei, üks rõmo ja õppetuse mäng, ühhes jones*“. Oodatud asjahuviliste ja toetajate puudumisel ei pääsenud see esimene eestikeelne draamakavatsus aga nähtavasti ilmuma. Puuduvad ka andmed ta ettekande kohta.

Sakslaste huvi eestikeelse näitemängu vastu hakkas tekkima XIX sajandi esimese veerandi keskel, millal talurahvas pärisorjusest vabaks kuulutati ja Baltimaa kopitunud õhkkonda hakkas Euroopast tungima värskemaid tuuli, millede mõjul siin sündis estofiilsuse ideoloogia.

Sel ajal töötas Tallinnas ka juba kutseline saksa teater, mille vaim- lise juhi A. Kotzebue saksa vanaromantilised teatritraditsioonid mõjuta- sid hiljem eestigi arenevat lavakunsti.

Eestikeelse näitemängu mängimise esimestest katsetustest leiame märkmeid „estofiilide ajajärgu“ kesksema kuju Johann Heinrich R o s e n p l ä n t e r i (1782—1846) eesti keele uurimisele pühendatud aja- kirjast „*Beiträge zur genaueren Kenntniss der esthnischen Sprache*“ 20. vihust lk. 32—33, kus öeldud, et Pärnus 1816. a. on mängitud eesti talgute motiividel: „*Der Talkus*. Ein Lustspiel in 1. Akt von v. Kotzebue und v. Knorring in deutscher und esthnischer Sprache, nebst einem Chor.“ Sellele on järgnenud 1824. a. suure menuga („mit grossem Erfolg“) esi- tatud: „*Permi Jago unne-näggu*. Schnurre in esthnischer Sprache in 2. Aufzügen nach Kotzebue von (dem Schauspieler) P. A. J. Steinsberg.“ Siis on Pärnus veel 1829. a. „härä Klemmi laste poolt“ ette kantud: „*Liso ja Ado*, ehk: Se kavval Peigmees“ eesti laulu ja tantsuga ning selle järg: „*Liso ja Ado kihlatuse päev*“ rahvalaulude ja tantsudega.

J. H. Rosenplänter oli sel ajal Pärnu Elisabeti eesti koguduse pasto- riks ja arvatavasti tema algatusel toimusidki need esimesed eesti näite- mängu katsetused.

Tallinnas on mängitud 1819. a. „*Häbbi sellel, kes petta tahab*“ ja 1829. a. „*Talگو taggatip ehk peaparrandamine*“ (Kotzebue ja Knorringi „*Der Talkus'e*“ järelmäng).

Kõik need etendused anti muidugi saksa soost teatritegelaste poolt (arvatavasti ka mitte elukutseliste näitetruppide vaid eraettevõttele katsetamistena ja asjaarmasajate poolt), olid täiesti juhuslikku laadi ega võinud seetõttu kuidagi mõjutada eesti teatri tõelist sündi. Viimane saa- bus pool sajandit hiljem eesti ärkamisaja õiena.

2. Eesti näitemäng eestlaste algatusel.

Eesti teatri alguseks tuleb pidada *jaanipäeva 1870*, millal Tartus „Vanemuise“ seltsi 5. aastapäeva peol, eestlaste eneste algatusel ja ette- võttel kanti esimest korda ette *Lydia Koidula* poolt Th. Körneri „*Der Vetter aus Bremen'i*“ järgi mugandatud „*Saremaa onnopoeg*“.

See oli aeg, millal meie kodumaa võis alata teorõmsat ärkamisaega. Rahvas oli viimase 50-ne aasta jooksul (pärisorjuse kaotamisest saadik) hiigla sammudega edasi läinud. Võisid tekkida juba rahvuslikud üritused, nagu 1865. a. Tartus „Vanemuine“ ja Tallinnas „Estonia“ selts, 1868. a. „Eesti Kirjameeste Selts“ jne. Erilist hoogu rahvuslikuks tegutsemiseks ja iseteadvuseks andis aga esimene laulupidu, mis peeti 1869. a. orjapõlve lõpetamise 50-daks aastapäevaks ja mis kujunes ootamatult suureks rah- vuslikuks meelevalduseks.

Rahvusliku teo viljana siis tekkiski eesti teater.

Juba 1868. a. kevadel kirjutas Koidula Kreutzwaldile, et: „Mõned Vanemuise liikmed, kes juba „kõrgemal hariduse astmel“ seisavad, ei lase ennast sugugi enam oma plaanis tagasi hoida, vaid tahavad ikka meie seltsimajas „teatri mängimisega proovi teha.“²⁾ Ja samal aastal saab Fr. R. Kreutzwald oma „Tuletorni“ (Houwaldi järele) käsikirja valmis ning saadab Koidulale läbivaatamiseks. Sellest näeme, et eesti teatri mõttega tegeldi õige intensiivselt juba enne „Saaremaa onupoja“ ettekannet.

Eesti näitemäng sündis kui rahvuslik üritus ja ta hälli juures viibisid, kas siis nõu või teoga enam-vähem kõik ärkamisaja tegelased. Aga kesk-

kujuks kogu asjas jääb ikkagi L. Koidula. Juba see, et ta „Saaremaa onupoeg“, millega teatrile alus pandi, ei olnud tavaline tõlge, vaid küllalt tubli ümbertöötus ja kohandamine eesti oludesse, annab talle meie esimese dramaturgi tiitli. Aga Koidula komponeeris ka teoses ettetulevatele lau-ludele ise viisid ja saatis neid etendusel klaveril. Peale selle oli ta näite-juhile üliõpilasele Heinrich Rosenthalile abiks näidendi osade väljajagamisel ja siis proovide ning etenduse korraldamisel. „Vanemuise“ presidendiks oli J. V. Jannsen ja nii toimus esimese eestikeelse näite-mängu ettevalmistus suurel määral õieti L. Koidula kodus. „Kui pere-kondlik kogu ettevõtte oli, näeb sellestki, et eesvaip ja näitelava ilustusedki Jannseni kodus valmistati...“, kirjutab Aino Kallas.³⁾

Pealtvaatajate poolt võeti „Saaremaa onupoja“ ettekanne vastu suure vaimustusega ja „E. Postimees“ hindas seda esimest eesti teatri-etendust järgmiselt: „Meie arvates tegi iga mängija, mis tal võimalik oli, et mäng elav ja loomulik oleks, ja selle poolest, mis esimesest päris Eesti teatri ehk vaatamängust võib nõuda, oleme meie täiesti rahul ja täname neid, kes pealtvaatajatele seda õpetlikku rõõmu on teinud.“⁴⁾ Tunnustust ja kiitust leidis „Vanemuise“ esimene teatrietendus ka saksa ajalehtedes.

Vaimustatud „Saaremaa onupoja“ menust kirjutab Koidula veel samal suvel „Sõnumetoojas“ ilmunud J. V. Jannseni tõlke-jutu „Naabri tütarde“ järele neljavaatuselise näidendi „*Marret ja Mina ehk Kosjakas-sed.*“ Seda kanti „Vanemuises“ ette sama aasta septembris ja detsembris ja leidis jällegi publiku poolt sooja vastuvõttu.⁵⁾ „On imeks panna,“ kirju-tas sel puhul Koidula Kretzwaldile, „kuidas rahvas mängutükkisid igat-seb: iga uus etendus toob ikka täiema saali.“⁶⁾

Järgmisel aastal lõpetas Koidula oma parima ja algupärasema komöö-dia „*Särane Mulk, ehk Sadda vakk solatango*“, mis tavalise armastus-intriigi kõrval esitab juba sotsiaalset vastuolu viljandi- ja tartumaalaste vahel. Tüki ettekanne oli sama aasta juunis ja leidis jällegi pealtvaatajate poolt head vastuvõttu. „E. Postimees“ kirjutab: „Nõnda palju oleme selle juures jälle näinud, et näitemängud, kui nad rahva elust väljalõigatud, õpetuseks ja rõõmustuseks, siis ka rahvast väga hea meelega saavad vaa-datud, näitemängud on ka näitused, mis nähes palju rohkem kui lugedes ja seletades õpetavad.“⁷⁾

3. Näitemäng levib üle maa.

Rahvuslik vaimustus ja „Vanemuise“ menuskad teatriüritused Tartus panid eesti näitemängu peagi tärgama ka teistes kodumaa linnades.

Tallinnas mängiti esimest eestikeelset näitemängu juba 14. nov. 1871⁸⁾, millal „Estonia“ seltsi 6. aastapeol kanti ette kaupmees C. H. Pettenberg'i „*Valelik, kes tött räägib*“.

1873. a. leiame eesti näitemängu etendatavat juba Peterburis, kus K. A. Hermann'i algatusel ning kaasmängul kantakse ette ta enda tõlgitud „*Linnas ja maal.*“ Samal aastal teeb näitemänguga algust ka Narvas „*Ilmarine*“, kus ette kantakse C. R. Jakobsoni „*Arthur ja Anna*“.

Teistes linnades hakkavad näitemängu mängimist harrastama: Pär-nus „*Endla*“, Viljandis „*Koit*“ ja Võrus „*Kannel*“. Valgas mängitakse „*Musse's*“.

1876. a. saab juba Kuressaaregi eesti näitemängu näha, kui seal A. Luts'u ja O. Kunstmann'i algatusel ette kantakse J. Kantsvey „*Mihkel ja Liisa*“ ehk vaata, mis rikkuse ahnus võib teha.“

Linnadest levis näitemäng kiiresti maale ja 1880. a. ümber mängitakse juba kõigis eesti maakondades ja eesti asundustes. Samal ajal ehitab taluperemees Abram Simon Virumaal Toilas esimese eesti teatrimaja (7 sülda pikk ja 5 sülda lai). Tema eeskujule järgneb peremees Läns Liguste külas.⁹⁾

Näitemäng sai rahvale nagu mingiks imeasjaks, mida kõikjal põnevusega oodati ja õhinal vaatama rutati. Nii kirjutatakse 1883. aastal Kuressaarest „Olevikule“: „Paljud olid 30 versta tagant näitemängu vaatama tulnud ja paljud pidid ruumipuudusel tagasi minema.“¹⁰⁾

*

Koos eesti näitelavaga hakkab tekkima ka eesti näitekirjandus.

Eelpool juba mainisime L. Koidula töid. Lisaks neile valmis 1872. a. C. R. Jakobsonil „rõõmuline näitemäng“: „*Arthur ja Anna*“ ehk vana ja uueaja inimesed.“ 1873. a. suveks sepitseb J. V. Jannsen 3-vaatuselise lustmängu „*Pärmi Jaagu unenägu*“. (Vaata: Gustav Suits „Permi Jago unnenäggu a. 1824).¹¹⁾

Kõigist suurema näitekirjaniku andega kirjutas oma teosed Juhan K u n d e r, kellelt ilmus 1881. a. ühejärguline naljamäng „*Mulgi mõistus ja tartlase tarkus*“, 1882. a. „*Muru Miku meelegaigus*“ ja 1885. a. kahejärguline „*Kroonu onu*“. Viimast tuleb hinnata ärkamisaja parimaks naljamänguks.

Ülemaaliseks paisunud intensiivsele näitemängu harrastusele ei jätkunud aga repertuaari ainult sellest, mida suutis anda ärkamisaja kirjanikkond. Tuli lisa võtta tõlgeteoseist ja kasutada ka neid algupärandeid, mida sepitsevad kaupmehed, maalermeistrid ja teised, kelle suled ei olnud küll kutsutud näidendite kirjutamiseks, kuid kes üldises õhinas ja ärkamisaja idealismi nimel olid valmis rahvast „õpetama“ ja „kasvatama“. See kõik aga viis eesti näitelava ja näitemängu sisuliselt kaunis kaugele neist aadetest, mis Koidulale eesti teatri hälli juures pühad olid. Hakkas täide minema Koidula kartus „et näitemängu muusa tempel labaduse ja lageduse tallermaaks alandatakse...“¹²⁾

4. August Wiera ajajärk.

Et „Vanemuise“ selts ka pärast Koidulat eesti teatrielu keskuseks jäi, seda võlgneb ta kõigepealt August W i e r a'le. See muusikaandeline ja teatrivereline puusepa-õpipoiss valiti 1878. a. „Vanemuise“ laulukoori ja näitemängu juhiks ja tema ajajärk kestis kuni kutselise teatritekkimiseni 1906.

A. Wiera oli meil esimene, kes pühendas kogu oma töö teatritele ja kellele teater ka äraelamist võimaldas. Tema viis „Vanemuise“ seltsi juhuslikust näitemängu mängimisest korrapärase teatrharrastuseni ja rajas esimesed alused alalisele teatritele. Tema veerandsaja-aastasest tööst

kirjutab H. Raudsepp: „*Kui arvud üksi midagi kõnelevad, siis on A. Wiera „Vanemuise“ näitejuhina 1613 etendust juhitanud, rekord, milleni ei ole tänapäevani jõudnud ükski teine näitejuht Eestis.*“¹³)

Kunstilisest küljest vaadates jäljendas Wiera teater Kotzebue teatrit ja oli oma olemuselt romantilis-sentimentaalne. Ta mängukavas sai domineerivaks nõndanimetatud „suur laulumäng“ (operett, ooper), „suur rahvalik vaatemäng“ ehk „rahvatükk laulude ja tantsuga“. Esimene sellelaadiline etendus oli 24. aprillil 1883, millal mängiti Weber'i melodraamat „*Preciosa* ehk mustlastüdruk“. Sellest sai teatrile tõmbetükk, mida paarikümne aasta jooksul etendati 114 korda. Teiseks lööktükiks sai R. Planquette'i „*Korneville'i kellad*“, mis 1885. a. lavale toodi ja mida mängiti 65 korda. Peale nende oli menukamateks ettekanneteks: rahvatükk „*Ebbaparun* ehk kaltsukuningas“, V. Mannstaedt'i „*Ilumäe piimatüdruk*“, Moenthal'i rahvalik laulumäng „*Deboora*“ jne.

Laulumängude kõrval etendati Wiera teatris ka tõsisemasisulisi näidendeid, nagu: 1885. a. Goethe „*Muhamed*“, 1886. a. Raupach'i „*Jeenoveeva*“, 1888. a. Shakespeare'i „*Venedigu kaupmees*“ jne., kuid nende menu ei olnud nii suur. Ei olnud erilist minekut ka Molière'i „*Ihnusel*“ ja Shakespeare'i „*Kangekaelse taltsusel*“.

„Suure laulu- ja vaatemängu“ kõrval kerkis Wiera teatris hiljem esile veel „suur ilunäitus“ või „suur muinasjutuline ilunäitus“, milledest mängiti: „*Kapten Granti lapsed*“, „*Keisri käskjalg*“, „*Pillaja*“ jne.

Ei või ütelda, et A. Wiera eesti algupärasele näitemängule oma repertuaaris sugugi ruumi ei annud. Aga et viimast kuigi palju ei olnud ja teatri suund oli teine, siis lämmatasid tõlge- ja eesti oludesse ümberkohandatud teosed algupärandid peaaegu täielikult. Ainukene tükk, mis Wiera juures rohkem läks, oli P. Jakobsoni ja A. Wiera „*Udumäe kuningas ehk kroonitud voorus*“, rahvatükk laulu ja tantsuga.

A. Wiera teater oli oma kõrgpunktil 1883. a. ja siis jälle 1886. a. ümber. 1895. a. alates aga hakkavad ilmuma languse tundemärgid.¹⁴) Publiku maitse oli muutumas, rahvas hakkas oma teatrit üle kasvama ja paremat nõudma. Wiera pidas veel vastu, kuid opositsioon aina kasvas ja kui sajandi vahetusel eesti kunstielu kirjanduse kaudu hakkas liikuma realismi tähistel (Petersoni „*Paised*“, Vilde „*Mahtra sõda*“ jne.) oli selge, et Wiera teater on oma aja ära elanud.

„Wiera teatrit“ on tihti püütud hinnata muigega, kuid selleks ei ole põhjusi. Tuleb mees pidada, et Wiera teater oli ta *oma aja* teater ja Wiera tegi seda teatrit asjaarmastajatega, kõige viletsamates ruumides ja kõige algelisemte tehniliste abinõudega. Pealegi ajajärgul, mida nime-tame „venestusajaks“ ja millal reaktiooni hall vaim kõik ärkamisaja idealismist tärganud vaimlise elu avaldused jälle maha surus. Võime uhked olla, et Wiera siiski viis sellest nukrast ajast eesti näitemängu eluga läbi ja veel enam: ta löi eeldused ja alused kutselise teatri tekkimiseks.

*

Tallinnas ei arenenud eesti näitemäng sellise hooga kui Tartus. Siin puudus asja juures A. Wiera taoline juht ja ka publikul ei olnud seda rahvuslikku idealismi, mis Tartu ärkamisaja seltskonda iseloomustas. Näitemängu mängiti väikesel viisil „*Estonias*“ ja „*Lootuse*“ seltsi perekonna- ja piduõhtutel, kuid pidevamat teatritegemist sellest ei arenenud.

Pöörde tõi asjasse alles 1893. a. sügis, millal A. Pert loa sai „Lootuses“ omal kulul teatrit teha. A. Wiera eeskujule toetudes hakkas see energiline mees oma tööd peale „Ilumäe piimatiüdrukuga“ ja kolmenädalase harjutuse järele võidi anda etendus, mida rahvas hästi vastu võttis. Talve jooksul mängiti veel rida samalaadilisi näidendeid ja tallinlastegi huvi oli teatri vastu teataval määral kuumaks köetud.

1894. a. sügisel asus A. Pert „Estoniasse“, kus ta kahe ja poole aastase tegutsemisega viis Tallinnaski laulumängu ja „ilunäitluse“ abil teatriasja niikaugemale, et rahvas oli teatrisse võidetud ja nõudlikum osa sellest oskas juba küsida paremagi järele.

A. Pert'i järele tuli „Estonia“ näitejuhiks K. Kichlefeldt ja siis V. Thal. Viimase ajal hakkas aasta-aastalt tunduvalt paranema nii repertuaar kui mäng.¹⁵⁾

5. Eesti kutselise teatri süünd.

XIX ja XX sajandi vahetusel toimus eesti ühiskondlikus elus jälle midagi säärast, mis eesti lavakunstile vaid soodustavalt võis mõjuda. Venestuspoliitikaga allasurutud rahvas hakkas uuesti toibuma ja eneseteostuseks võimalusi otsima. Tervenenu majanduslik olukord ja uus tegelaspõlv töötasid uusi väljavaateid. Teatrile uusi aluseid aga ennustas eriti see, et ärkamisajal iseteadvusele tungiva talupoja kõrval nüüd ka eesti soost linnakodanlus tõsiselt esile hakkas kerkima.

Sellel vastsel ajajärgul sai Tartu jällegi selleks keskuseks, kust eesti lavakunstile uut elujõudu anti. Siin pani Karl Jungholz aluse eesti realistlikule näitelavale ja siin küpses ka eesti kutselise teatri mõte.

Eelpool juba märkisime, et sajandite vahetusel toimunud ühiskondliku uuestisünni kirjanduslikuks avalduseks sai realism. Samal ajal hakkas selle uue voolu tuuli Eestisse tungima ka muulaste teatriürituste kaudu. Saksa linnateater Tallinnas ja saksa suveteater Tartus, kes seni töötanud Kotzebue vaimus, hakkasid XIX sajandi lõpul oma repertuaari võtma ka moodsaid autoreid. 1902.—04. a. käis Berliini Ibseni-teatri näiteseltskond Tallinnas ja Tartus külaskäigu etendustel, mängukavas H. Ibseni, S. Lang'i ja G. d'Annunzio teoseid. 1904. a. ja 1905. a. külastas Eestit Soome teatrikuulsus Ida Aalberg ja esines siin Ibseni, Shaw' ja Schiller'i näidendeis.

Kõik see mõjutas ka eesti teatripubliku maitset ja pakkus seega kaudset tuge K. Jungholzile, kui see hakkas rajama meil realistlikku lavakunsti.

Karl Jungholz (1878—1925), kellest sai meie kutselise teatri kandvamaid sambaid, õppis lavakunsti 1894.—1899. a. Tartu saksa teatris. 1900. a. rändas ta Saksamaal, Helveetsias, Belgias ja Prantsusmaal, kust tagasi tulles hakkas 1901. a. Tartu „Tara“ seltsi näiteseltskonnas katsetama uue elulähedasema repertuaari ja mängulaadiga. Ettekandele toodi H. Sudermann'i, O. Ernsti, H. Ibseni, M. Halbe, Wildenbruch'i, A. Needra jt. teoseid ja kuigi töötati veel asjaarmastajatest koosneva näitetrupiga, olid töötulemused juba sellised, mis kuulutasid eesti kutselise teatri võimalusi ja tulekut.

1901., 1903. ja 1904. a. käis Jungholz oma näitetrupiga Tallinnas külaskäigul, kus ta töö samuti head hindamist leidis ja seega kaudselt

mõjutama pidi ka „Estonia“ seltsi näiteseltskonna vaimlist nägu. „Estonia“ näitejuhiks oli sel ajal veel V. Thal ja kuigi viimane ei suutnud oma teatrit just realistlikuks muuta, hakkasid vanaromantilised teatri-traditsioonid siingi murduma.

Nii sai Karl Jungholzist eesti teatri novaatoreid, kelle poolt rajatud alusmüüridel õieti püsib meie olevikugi lavakunst.

B. Linde, kes selleaegseid K. Jungholzi lavastusi veel mäletab, kirjutab: „Esimesena esitas Karl Jungholz eesti teatritele tol ajal täiesti uue nõude: teater olgu tõsine, õpetlik, vaatlejat hariduslikult edasiviiv kultuurasutus. See oli igatahes tähtis ja suur samm edasi neil aegadel, kus rahva lavalisi nõudeid rahuldas ainuvalitsev „teatri direktor“ August Viera, kes oma peapüüdeks oli seadnud: pakkuda lõbu rahva kaunis madalal arenemisastmel seisvatele meeltele ja vast ka silmale ning kõrvale oma „ilu- ja laulumängudega“. Selleni polnud veel jõutud, et näidend pidi äratama ka vaatlejas mõtteid, midagi andma tema mõistusele.“¹⁶⁾

Jungholzi töö „Taara“ seltsis kestis kuni 1905. a., millal ta sõitis Saksamaale, et õppida E. Reicheri juures hääldamist ja Max Reinhardti ja Otto Brahmi teatris näitlemist ning näitejuhatust. 1907. a. kodumaale tagasi tulles astus ta „Vanemuise“ teenistusse, kus Karl Menning juba tegi kutselist teatrit.

Nõudeid eesti kutselise teatri järele oli väljendatud juba 1880-ndail aastail (Ed. Vilde¹⁷⁾), kuid teostus see 1906. a. „Vanemuise“ uue teatrimaja valmimisega.

Eesti kutselise teatri kujunemisel omab silmapaistvat kohta Karl Menning, kellest sai „Vanemuise“ kutselise teatri organiseerija ja esimene direktor.

Lõpetanud Tartu ülikooli usuteaduse fakulteedi ja õppinud paar aastat Berliinis lavakunsti, moodustas K. Menning 1906. a. „Vanemuise“ kutselise teatri esimese näitetrupi. Põhikaadri sai ta selleks Jungholzi poolt „Taaras“ ettevalmistatud lavategelastest, ühe näitleja võttis ta A. Wiera trupist ja osa jõude leidis väljastpoolt. Karl Menningi kava oli luua ansambli-teatrit ja selleks valis ta jõude, keda uskus võimaliku olevat oma suuna järele kasvatada.

Kutselisele teatritele avatüki saamiseks kuulutas „Vanemuise“ selts välja algupäraste näidendite võistluse. Sissetulnud käsikirjadest peeti parimaks Aug. Kitzbergi draama „Tuulte pöörises“, mis ka auhinna ja kutselise teatri esimeseks lavastuseks määrati.

13. augustil 1906. a. siis avatigi „Vanemuise“ uues teatrimajas Karl Menningi juhtimisel esimene eesti kutseline teater Aug. Kitzbergi „Tuulte pöörises“ esiklavastusega.

*

1906. a. sügisel pani ka „Estonia“ selts Tallinnas oma selleaegsetes üüriruumides (Sakala tän. 25, kus nüüd asub „Töölisterater“) kutselise teatri käima. Näitetrupp moodustati siin seltsi seniseist asjaarmastajast-lavategelastest ja selleaegne teatrikeel jagab neid järgmiselt: Paul Pinna — näitejuht, koomik, elumees ja armastaja, Netty Adler — noor sentimentaalne armastaja, Theodor Altermann — noor armastaja, noor koomik ja bonvivant, A. Johanson — karakterkoomik ja intrigant, Ed.

Kurnim — karakter-koomik, Aug. Kuuskmann — esimene armastaja ning kangelane, prl. Anni Mahling — noor elav armastaja, pr. Anna Markus — draamatiliste ema- ja naljaosade etendaja, prl. Puum (eriala märkimata) ja A. Trilljäv — karaktermängija, intrigant ja isa.¹⁸⁾

„Estonia“ teater ei teinud kutseliseks muutumisega läbi seda kunstilist murrangut, mis „Vanemuise“ oma. Tema vaimline nägu arenes aastatega.

6. Karl Menningi teater.

Karl Menningi aeg „Vanemuises“ moodustab tähtsaima peatüki eesti kutselise teatri enne riikliku iseseisvuseaegses arenguloos.

Menning tõi meile esimesed arusaamised kutselise teatri tööst ja distsipliinist. Ta rajas meie kunstilise teatri näitejuhtimisele esimesed põhjanevad alused. Ja mis kõige tähtsam: ta lõi oma teatrile kindla suuna ja teostas seda ausa järjekindlusega.

Omandanud Berliinis peamiselt Otto Brahm'i realistliku teatristiili, arendas Menning ka „Vanemuises“ kindlat näitelavalist realismi, mis vihkas odavat efekti ja asendas seda psühholoogilise usutavusega. Ta nõudis näitlejailt võimalikult elutruud väljendust ja ühtlasi kokkumängu ega sallinud „soleerimisi“. Kõik pidi näitelaval sündima „nagu elus“.

Teatriarvustajana K. A. Hindrey ütleb Menningi teatrist: „Sääl ei ole ühtegi üleaarust liigutust, ühtegi tundmuse avaldamist, mille taga mitte hingega kaasaelamine ei seisaks, ühtegi hingelist eluavaldust, mis mitte nõutud situatsiooni poolt põhjendatud ei oleks.“¹⁹⁾

Menningi teatri repertuaarist kõneldes peab kõige pealt märkima, et siin püüti võimalikult kohta anda algupärasele lavakirjandusele. See innustas kirjanikke kutseteatri nõuete kohaste näidendite loomisele ja Menning võiski lavastada meie lavakirjanduse paremat A. Kitzebergilt („Tuulte pöörises“, „Libahunt“, „Kauka Jumal“), Eduard Vilde'lt („Pisuhänd“, „Tabamata ime“), Oskar Luts'ult („Paunvere“, „Laul õnnest“ ja „Ühejärgulised“), Christjan Rutoff'ilt („Vastu vett“, „Kivi“) jne. Välismaa autoreist esines Menningi-aegses „Vanemuise“ mängukavas palju autoreid.

Menningi vaade oli, et teater ei tohi taotleda rahva lõbustuse eesmärke, vaid ta peab publikut kasvatama ja õpetama. Nii sai ta teater ka repertuaari väärtuselt kõigiti sisukas ja kõrge.

Menningi teatrit, ta kirjandusliku sisukuse ja mängukunstilise kõrguse juures, tabas aga peagi hädaoht: publik ei jõudnud teatri arenemisele järele. Juba 1910. a. kurtis „Postimees“: „Vanemuine“ jättis vahele kümnekond aastaid ja kargas mõlema jalaga krapsti keset XX aastasada. Kontsessioonid ei tehtud mingisuguseid, tule järele, publikum, söö mesilane või sure. Nähtavasti ei jaksa publikum järele tulla. Ta jätab „Vanemuise“ vanemuislastele, käib edasi... „Taaras“ ja Viera etendus- tel, seal, kus ta ennegi käis, sööb lestasid ja naeratab kõlude juures. Ainult aegamööda tuleb teisi juurde...“²⁰⁾

Sellelaadilisi märkusi tehti Menningile ka hiljem, kuid viimane jäi oma sihtidele truuks ja teostas neid kuni 1914. a. kevadeni, millal ta „Vanemuisest“ lahkus.

Jaan Kärner Menningi teatrit hinnates kirjutab, et see „muutus juba oma tekkimise järele liiga kirjanduslikuks, liiga teoreetiliseks. Ta

jäi võõraks teatri kui seesuguse olemusele, ei vastanud publiku loomupärasele tarbele teatri, mängu järele. Ta püüdis publikut õpetada ning kasvatada, aga ei haaranud teda võimsalt näitelavalise loominguga.“²¹) Selles ei puudu tõde, kuid peame arvestama ka tolleaegset ühiskondlikku mentaliteeti, millest „Päevaleht“ 1912. a. kirjutas: „Paistab nagu oleks (vaimsalt) jõuetu ajajärk just praegu käsil kõigele sellele vaatamata, et meie majandusline elu näitab tõusu. Mis on siis laiemal publiku maitse praegu muud kui jõuetu, igava, kerge lõbu ja välist pörutusi otsiva elu tundemärk?“²²)

Menningi järele hakkas „Vanemuise“ teatrit juhtima ta senine abi ja parem näitleja Ants Simm, kes esialgu suutis ka Menningi poolt seatud sihis ja vaimus asja edasi viia. Kuid 1916. a. kevadel lahkus „Vanemuisest“ 11 tegelast, nende seas rida paremaid jõude, ja sellest peale hakkas Tartu teater peagi kaotama seda juhtivat seisukohta, mis tal senini eesti lavakunsti arengus oli.

7. „Estonia“ kutseteater kuni Eesti iseseisvusajani.

„Estonia“ kutseline teater ei arenenud sellise plaanikindlusega, kui „Vanemuise“ oma. Siin kandsid teatrit rida suureandelisi näitlejaid, kuid puudus K. Menningi taoline kindla käega näitejuht-pedagoog, kes tegelasi oleks kasvatanud ja õpetanud.

„Vanemuise“ repertuaari määras K. Menningi selgesuunaline kunstimaitse ja algupäranditega pandi siin alus meie *rahvuslikule* teatrile. „Estonia“ repertuaar kujunes tooniandvate *näitlejate järele*, sai väga ulatuslik, kuid ka kirjum kirjust. „Vanemuise“ teatril oli oma juhi kaudu selge, mis ta tahtis. „Estonia“ teatris ei tegeldudki kuigi palju lavakunstiliste põhiküsimustega, siin lihtsalt *mängiti*.

Kokkuvõetult: kui „Vanemuise“ kutseline teater oma esimeses arenemisjärgus tegutses kõigi nende vooruste ja pahedega, mis omased on nn. *juhiteatrile*, siis „Estonia“ pidi leppima jälle nende puuduste ja hüvedega, mis paratamatud on *näitlejate-teatrile*.

„Estonia“ kutselise teatri esimeseks näitejuhiks ja tooniandvamaks näitlejaks sai Paul Pinn (*1884). Arvestades kõiki selleaegseid ja hiljem antud hinnanguid ta loomingu kohta „vanas Estonias“, julgen tsiteerida Jaan Kärnerit, kes Pinnast ütleb: „Tema võimas temperament ja lai kujutusvõime eelistab teatraalset — romantilist, mis võimaldab tugevat žesti, imponeerivat poosi, sõnalist paatost. Ta otsib endale alati hiilgeosi, millega võita südameid (Kean, Napoleon, Joann Hirmus, Lear), ei küsi palju kogumängust, unustab hoopis oma näitejuhi-osa. Ta loob oma „kooli“ näitlejana, saab eeskujuks nõrgemaile andidele, määrab sellega üldjoontes „Estonia“ mängustiili.“²³)

Teise näitejuhina ja silmapaistvama armastajana ning noore kangelasena töötab „Estonias“ Theodor Alterman (1885—1915), kellest A. Adson ütleb: „Tal tarvitseb ainult ilmuda lavale, kui juba saal oli võidetud, meeolelu loodud...“²⁴)

Kolmandaks näitejuhiks „Estonia“ kutseteatrisse tuli 1909. a. sügisel „Vanemuisest“ Karl Jungholz. Temaga hakkab „Estonia“ tegevusse

imbuma rohkem plaanikindlust, kuid valitsevate olude tõttu saab ta energia õieti alles vilja kanda iseseisvusaegses „Estonias“.

1913. a. sügiseks valmis „Estoniale“ uus teatrimaja, mis senini on jäänud meie kaunimaks kunstihooneks.

*

„Vanemuise“ ja „Estonia“ kõrval jõudis meie enne-iseseisvusaegses teatriarengus õige tähelepanuväärsete saavutusteni ka veel Pärnu „Endla“ selts. Viimasel valmis 1911. a. nägus teatrihoone, kus sama aasta sügisel Aleksander Teetsovi juhtimisel tööle asus kutseline näitetrupp.

II. TEATRID EESTI ISESEISVUSE AJAL.

1. Eesti teatrite organisatsiooniline areng.

Riikliku iseseisvumisega muutus eesti teatrielu endisega võrreldes mitmekordselt intensiivsemaks ja laiaulatuslikumaks. Kui enne olid meie teatrid Vene provintsilinnade ja vähemusrahvuse teatrid, mille saatusest ei olnud huvitatud riik ega omavalitsus, loodi Eesti ajal riigi ja linnade abirahadega teatritele kindel majanduslik alus, mis neile julgemat tegutsemist võimaldab. Uued tunglemsed ning püüded aga, mis iseloomustavad meie rahva riiklikku uuestisündi ja uut iseteadvust, töid meie teatrilu uut erksust ning vaimlist värskust. Sündis rida uusi teatreid ja vanad muutsid oma tööplaane.

„Estonia“ teater, mis senini oma tähtsuse ja saavutustega oli pidanud käima „Vanemuise“ kannul, või paremal juhul ta kõrval, muutus Eesti iseseisvumisega Vabariigi pealinna esindusteatriks, mille eest hoolitsetakse suuremate abirahadega ja mis peab esitama meie lavakunsti kõiki alasid: sõnadraamat, ooperit, lavatantsu ja operetti.

Tooniandvate juhtidena töötavad siin iseseisvuse ajal: sõnadraama alal — Karl Jungholz (kuni 1925. a.), Ants Lauter, Hanno Kompus, Erna Villmer ja lühemat aega ka Paul Sepp, ooperijuhina — Hanno Kompus, tantslavastuste juhina — Rahel Olbrei, operetis — alul Alfred Sällik, hiljem Agu Lüüdik.²⁵⁾

„Vanemuise“ teater muutus Eesti iseseisvumisega „Estonia“ kõrval paratamatult provintsiteatriks, kuigi jäi suuremaks ja tähtsamaks viimastest, sest asub ju Tartus, meie ülikoolilinnas ja vaimuelu keskuses. K. Menningi lahkumise järele hakkas „Vanemuises“ sõnalavastuste kõrval ka operett rohkem ruumi leidma, kuna ooperilavastused rohkem juhuslikku laadi kannavad.

Juhtidena on töötanud iseseisvuseaegses „Vanemuises“ rida näitejuhte ja direktoreid. Neist isikupärasemate tulemustega V. Mettus.²⁶⁾

„Draamateater“, mille moodustasid 1916. a. kevadel rühm „Vanemuisest“ lahkunud tegelasi ja mis 1916. a. sügisest peale töötas Tallinnas „Pandorini trupina“, 1917. a. revolutsioonist peale „Tööliste teatrina“, 1918. a. sügisest peale „Garnisoniteatrina“, alustas 1919. a. kevadel sõnalavastusliku teatrina tööd Tallinna Saksa teatri ruumes.

Tooniandvate juhtidena töötasid siin iseseisvuse ajal: alul Paul Pinna ja Aleks. Teetsov, hiljem Paul Sepp ja Voldemar Mettus.

„Draamateater“ lõpetas oma tegevuse 1. jaan. 1925. a., millal ta trupp ühines „Vanemuise“ teatriga.²⁷⁾

„Hommikteater“ sündis 1921. a. noore teatrivelise asjaarmastaja August Bachmann'i ettevõttel kunstiharrastajate ühingu „Keula“ liikmetest ja andis rea sõnalavastuslikke etendusi peamiselt keskkooliõpilastest koosneva asjaarmastajate-näitetrupiga.

Juhtidena toimisid siin A. Bachmann ja pärast tema surma Hilda Gleser.

Teater lõpetas oma tegevuse 1924. a.²⁸⁾

„Draamastuudio“ teater võrsus Paul Sepa poolt 1920. a. Tallinnas asutatud „Draama Stuudio“ nimelisest teatrikoolist ja algas sõnalavastusliku teatrina järjekindlat tegevust 1924./25. a. teatri hooajast peale.

Tooniandvate juhtidena toimisid siin Paul Sepp ja Rudolf Engelberg, hiljem rida uusi jõude.

1928./29. a. hooajal ühines „Draamastuudio“ teatriga lavakunstiühing „Rändteater“ ja siit peale hakkab „Draamastuudio“ tegutsema ka rändteatrina. 1937. a. võttis „Draamastuudio“ teater endale nimeks „Eesti Draamateater“.²⁹⁾

„Rändteatri“ moodustas 1926. a. „Vanemuisest“ jälle uuesti lahkunud osa endisi „Draamateatri“ näitlejaid.

Juhtidena toimisid siin Aug. Sunne, Ruut Tarmo jt.

Teater lõpetas iseseisva tegevuse „Draamastuudioga“ ühinedes.

„Töölisteater“ on meie kutselistest teatritest Tallinnas noorim. Ta asutati 1925. a. ja muutus kutseliseks alles 1929. a. Teatri ilmet on kujundanud näitejuhtidena alul Priit Põldroos ja hiljem ta kõrval Andres Särev.³⁰⁾

„Endla“ teater Pärnus jätkas ka iseseisvuse ajal tööd.

„Ugala“ Viljandis asutati 1920. a. asjaarmastajate poolt ja muutus kutseliseks teatriks 1. veebr. 1926. a.³¹⁾

Narva teater kujunes „Võitleja“ ja „Ilmarise“ asjaarmastajate näitetruppidest.

Peale nende seitsme kutselise teatri töötavad praegu poolkutselistena (kutselise näitejuhi ja asjaarmastajatest koosneva näitetrupiga) Võrus „Kannel“, Valgas „Säde“ ja Kuressaare teater.

Töölisteatreid töötas provintsidest lühemat aega Pärnus (asut. 1926), Tartus (1927) ja Narvas (1928). Neist jõudis suuremate saavutusteni Pärnu Töölisteater.³²⁾

1937. a. sügisel algas uuesti tegevust Tartu Töölisteater.

Lõpuks tuleb märkida ka veel nn. maateatrit, mille all mõistame üle maa seltside ja ühingute juures tegutsevate asjaarmastuslikkude näitetruppide tööd ning saavutusi.

Maateatri tegevust organiseerib ja arendab E. Haridusliit, kes peab selleks ametis kutselisi näitejuhte-instruktooreid ja dekoraatoreid.

2. Iseseisvusaegse teatrielu kunstiline areng.

Nagu eelpool nägime, oli meie enne-iseseisvusaegses lavakunstis tooniandvaks K. Menningi poolt „Vanemuises“ maksma pandud *realism*. Ja kuigi „Estonia“ teater sel ajal ei jõudnud kujuneda kuigi kindlaimeliseks, võis tema kohta ikkagi öelda, et ta oma mängustiililt oli rühkimas realismi suunas. 1917. ja järgnevatel aastail läbielatud ühiskondlikud suursündmused tõid aga meie teatriellu hoopis uusi tuuli. Välismaail maksvusele pääsenud uusromantilised kunstivoolud tungisid ka Eestisse ja neist ei pääsenud mööda meie lavakunsti.

1919./20. a. teatrihooajaga algab meie teatrielus, mis Ilmasõja ajal ja sellele järgnevatel aastail ilmutas ajutist seisakut, hoogne tõus. Ja ajavaiumale vastavalt areneb see uue märgusõna all: „teater teatri pärast!“ Kui varem teatrit nõuti kirjanduslikku repertuaari, ideelisust, moraali jne., siis nüüd hakati nõudma eelkõige teatrit. „Teater kui kunst ning „ilo“ teener ei ole mitte kantsel ega tendentsi ori. Teater seisku väljaspool seda. Teater olgu mäng.“ Nii kirjutab teatriarvustaja A. A. „Estonia“ teatri Ch. Kennedy „Teenri“ lavastuse puhul.³³⁾ Teatrilise seati teatrilised nõuded ja samal hooajal andiski Erna Villmer „Estonias“ romantiliselt hingestatud M. Maeterlinck'i „*Pelléas ja Mélisande*“ lavastuse, mis suurt kiitust teenis.

Veelgi suurema uudisena aga murrab järgmisel hooajal „Estoniasse“ Saksast importeeritud ekspressionistlik draama, milledest esimesena Hanno Kompus lavastab G. Kaiser'i „*Gaas I*“ ja hiljem Erna Villmer V. Hasenclever'i „*Poja*“. Ekspressionistlik näidend ja sellele vastav mängulaad jääb „Estoniasse“ mitmeks hooajaks ja jõuab oma kõrgpunktile E. Toller'i „*Masinahävitajate*“ lavastusega, mida juhivad Ants Lauter.

Täielikult ekspressionismi teenistusse sünnib aga „*Hommikteater*“, kus A. Bachmann lavastab A. Brust'i „*Igavese inimese*“, Ernst Toller'i „*Mass-inimese*“ ja V. Hasenclever'i „*Inimesed*“, hiljem Hilda Gleser V. Brjussovi „*Maa*“.

Romantikale andus ka „*Draamateater*“, kui 1920./21. a. hooajal siia näitejuhiks tuli Paul Sepp. Viimane saabus vene sümbolistlik-impresionistlikust koolist ja hakkas seda siis ka siin edustama. Suurima menu saavutab P. Sepp Schiller'i teatraalse „*Orleani neitsi*“ lavastusega, milles Liina Reiman mängib peaosa. Uues teatrilikus vaimus annab P. Sepa kõrval „*Draamateatris*“ veel lavastusi Voldemar Mettus, sooritas oma suurvõidu G. Kaiser'i „*Hommikust keskööni*“ ettekandele toomisega.

Teaterlikkuse tähe all algas oma tegevust ka „*Draamastuudio*“ teater, andes selle ajajärgu paremate lavastustena G. Kaiser'i „*Gaas 2*“, Max Mohr'i „*Improviseeritud juunis*“ jne.

Sel uusromantilisel ja teaterlikul ajastul elas meie lavakunst uhket tõusu. Publik võttis väga elavalt ettekannetest osa ja oli neist vaimustatud. Arvustus andis lavastustele häid hinnanguid ja teatrite juhid uskusid selle suunaga saavutada veelgi suuremaid võite.

See usk tõi aga peagi suure pettumuse. Juba 1923./24. a. hooajast peale hakkas publik teatrites kahanema ja kahanes sellise kohutavusega, et meie lavakunsti saatuse pärast juba üldist muret tunti.

Sotsiaalne mentaliteet oli jälle muutunud. Sõdadele ja revolutsioonidele järgnenud romantiline pinge oli rahva hingeelust kadunud ja uus staabiisem ellusuhtumine vajas ka lavakunstilt realistlikumat suunda.

Esimese tähise selles uues suunas püstitas Karl Jungholz. Viimane oli „Estonias“ klassikuid ja algupärandeid lavastades põhiolemuselt siiski realistiks jäänud ja kui ta 1925. a. sügisel lihtsa ja loomuliku realismiga lavale tõi A. Kitzbergi rahvatüki „Püve talu“, siis sai see meie teatrielus sündmuseks, mis selgesti näitas, mida publik vajab. Ja siit peale, kuigi pikkamisi ja ettevaatlikult, hakkabki eesti lavakunst jälle pöörduma realismi suunas, mis meie teatrielu viis uuele õitsengule.

Viimasena teaterliku teatriga katsetas Tallinna Töölister, kus Priit Pöldroosi juhtimisel saavutati veel võite 1931. ja 1932. a. Kitzbergi „Kosjasõidu“, Kleisti „Lõhutud kruusi“ ja Visnapuu „Meie küla poiste“ sellelaadiliste lavastustega. Kuid 1932./33. a. teatri hooaeg toob siingi pöörde. Seda põhjustab A. Mälgu „Vaesemehe utetalle“ realistlik lavastus A. Särevalt, mis saavutab sellise menu, et teater seda tükki ainult Tallinnas võib mängida üle 100 korra. Siit peale hakkabki Töölister rühkima nn. „realistliku rahvateatri“ suunas.³⁴⁾

*

Kõrvuti teatriga on iseseisvuse ajal uusi võite saavutanud ka eesti näitekirjandus. Rida lavateoseid H. Raudsepalt, M. Metsanurgalt, A. H. Tammsaarelt, A. Adson'ilt, A. Mälgult, H. Visnapuult ja teistelt on toonud meie teatrite mängukavadesse suurt hoogust ja aidanud meie lavakusti kujuneda rahvusliku teatri suunas.

Eesti iseseisvuse ajal on sündinud ka algupärane ooper ja operett.

3. Ja olevikus...

Oleviku eesti teatrielu pakub meile kõige rõõmsamat pilti. Teatrid on jõudnud enam-vähem välja selgitada oma suunad ja ülesanded, publiku huvi lavakunsti vastu näib aina kasvavat ja lavastused püsivad repertuaaris selliseid rekordarve, mida varem keegi ei julgenud uskuda.

See peaks võimaldama teatritel ka kunstiliselt suurt süvenemist ja viima neid uutele võitudele.

Märkused:

- 1) „Eesti Kirjandus“ 1927, nr. 8.
- 2) „Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus I“, lk. 177.
- 3) Aino Kallas: „Tähelend“, lk. 108.
- 4) „Eesti Postimees“ 1870, nr. 27, Jututuba.
- 5) Sealsamas 1870, nr. 41.
- 6) „Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus II“, lk. 132.
- 7) „Eesti Postimees“ 1871, nr. 24.
- 8) Sealsamas 1871, nr. 47.
- 9) Jaan Kärner: „Eesti teatri arenemislugu“, „Eesti“ 1926.
- 10) „Olevik“ 1882, nr. 2.
- 11) „Eesti Kirjandus“ 1927, nr. 8.
- 12) Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus I, lk. 177.
- 13) H. Raudsepp: „Poolsada aastat Eesti näitelava ajalugu“, „Kodu“ 1920, nr. 3.
- 14) Koguteos: „Vanemuine 1865—1925“, lk. 124.
- 15) Jaan Kärner: „„Estonia“ kuuskümmend aastat“, lk. 80.

- 16) B. Linde: Karl Jungholz, „Looming“ 1925, nr. 10.
 17) „Postimees“ 1890, nr. 3: Riia kirjad.
 18) Jaan Kärner: „„Estonia“ kuuskümmend aastat“, lk. 90.
 19) Koguteos: „Vanemuine 1865—1925“, lk. 149.
 20) „Postimees“ 1910, nr. 110.
 21) Jaan Kärner: Eesti teatri arenemislugu, koguteos „Eesti“, lk. 1084.
 22) „Päevaleht“ 1912, nr. 249.
 23) Jaan Kärner: Eesti teatri arenemislugu, koguteos „Eesti“, lk. 1086.
 24) A. Adson: „Estonia“ sõnadraamast, koguteos „Estonia“ teater XXV“, lk. 9.
 25) Koguteos: „„Estonia“ teater 1906—1935“ ja Jaan Kärner: „„Estonia“ kuuskümmend aastat“.
 26) Koguteos: „Vanemuine 1865—1925“ ja V. Mettus: „Vanemuise teater 1906—1931“.
 27) Heino Anto: „Draamateatri“ tähelend, ajakiri „Teater“ 1937, nr. 1, 2, 3.
 28) Marie Under: August Bachmann ja tema looming, „Looming“ 1923, lk. 578 ja „Homnikteater“, ajak. „Teater“ 1936, nr. 6.
 29) Jaan Pert: „Draamastuudio 1920—1930“ ja ajak. „Teater“ 1935, nr. 8/9.
 30) „Eesti Entsüklopeedia“, veerg 480 ja koguteos: „Töölisteri kümme aastat“.
 31) Ajak. „Teater“ 1935, nr. 1.
 32) Pärnu Töölisteri kogut.: „Töölisteri kümme aastat“, lk. 102.
 33) „Tallinna Teataja“ 1919, 2 okt.
 34) „Töölisteri kümme aastat“, lk. 60.

Meie kirjakeele arengu lühike ülevaade.

A. V KÖRV.

Meie kirjakeelel on selja taga 700-aastane arengutee. Ülevaatlikkuse hõlbustuseks võime selle jaotada mitmesse iseloomustavasse ajajärku: *meie keeleteadlaste esimeste ajastu, kirikukeele valitsusaeg, 19. sajandi kirjakeel, 20. sajandi alguse ja iseseisvusaja kirjakeel, kirjakeele seisund tänapäeval ja tuleviku suundi*. Igauht neist ajastuist iseloomustab vastava ajajärgu kirjandus keele tegeliku rakendusega ja keelekorraldajad oma grammatikaiga, sõnastikega ja seisukohavõttudega keelelisis küsimusis.

1. Esimeste ajastu.

Esimest korda pääseb kirjas esinema üksikuid maarahva-keele sõnu, *pärisnimesid ja lauseid* 13. sajandi algul ja selle keskpaigas. Neid sisaldavad teosed on Läti Hendriku kroonika („*Origines Livoniae*“) ja Taani hindamisraamat („*Libris Censur Danicae*“). On tõenäoline, et ajavahe-mikul 13. sajandi algusest kuni 16. s. alguseni tekkis mõningaid kirik-likke tõlkekatsedki, kus maakeel jälle võis kirjas esineda, kuid neist pole ühtki kahjuks säilinud. Nende olemasolu aga võime järeldada sel-lest, et 16. s. alguseks on kindlaks kujunenud kiriku terminoloogia.

Kuid igal juhul, nagu näeme, on 300 aasta jooksul olnud maakeelel väga vähe võimalusi esineda kirjakeelena. Seletub see muidugi sellega, et see pikk ajavahe oli katoliku usu ajastu, millal jumalateenistused peeti ladina keeles ja millal keegi polnud huvitatud maa pärisrahva kee-lest. Nii ei või meie katoliku usu 300-aastase valitsusaja kohta, mis moodustabki meie kirjakeele esimeste ajastu, nimetada kolmeigi säi-linud teost, mis sisaldaksid maarahva keelt.

2. Kirikukeele valitsusaeg.

Ka järgmine, kirikukeele ajastu kestis umbes 300 aastat. Algas see meie esimese trükiteose *Wanradt-Kölli katekismusega*, mis ilmus a. 1535, ja lõppes 19. sajandi keskpaiku.

Kogu selle pika perioodi jooksul oli meie kirjandus peamiselt kirikliku sisuga, mida viljelevad meie muulasist pastorid ja köstrid. Kogu muu kirjandus ajas selle aja kestusel väga argu idusid.

Nagu kirjanduse tootjaiks, viljelejaiks, nii olid ka tolleaegse kirjakeele korraldajaiks muulased, kes tavatsesid elada eraldatuna rahvast. On arusaadav, et meie kirjakeel võis olla siis vaid vigane ja saksapärane. Kuna teosed olid määratud mitte rahvale, vaid peamiselt kiriklikeks tarbeteoseks vaimulikele, siis oli nende levik väike ja kirjakeele areng väga pikaldane.

Selle ajastu tähtsamaiks keelekorraldajaiks olid H. Stahl ja J. Hornung. Vastavalt neile võimegi kogu meie kirjakeele valitsusaega vaadelda kahes järgus: Stahli saksasegane, vigane kirikukeel ja Hornungi parandatud uuendatud kirjakeel.

Stahli grammatika („Anführung zu der Estnischen Sprach“) ilmus a. 1637. Sellega oli esimese eestikeelse trükitud teose ilmumisest (1535) möödunud üle 100 aasta ja kirjakeeles välja kujunenud juba kindel tarvitamisviis. Sest reformatsiooni teostumisega 16. s. algul Saksas ja meile tungimisega varsti pärast seda hakati rohkem rõhku panema ka maa-rahva keelele, kuna luteri usk nõudis rahvakeeles jutlustamist ja pühakirja tõlkimist rahvakeelde.

Nüüd tuli paratamata mõtelda maakeele õppimisele ja selles keeles kirjutamisele. Ilma keeleõpetuseta aga oli keeletarvitamine ebakindel, lonkav. Nii võttis Stahl, oma aja haritumaid mehi, ülesande enda peale koostada keeleõpetus, mis oleks juhtnööriks olnud teistele ametivendadele.

Oma grammatikas püstitas Stahl eesti õigekirja põhireeglid, võttes eeskujuks tolleaegse saksa ortograafia. Tema kirjaviisis esinesid võõrtähed. Pikki vokaale märgiti üksiktähelga + h (sehl = sääl) või ka kaksiktähelga (mees). Lühikesi konsonante lühikeste vokaalide vahel kirjutati enamasti kaheli (Jummal). Ka ei tundnud Stahl astmevaheldust ega eesti keele kõiki käändeid. Sellele lisaks valitses Stahli kirjaviisis ebauhtlus, ebajärjekindlus: kord märgiti teatud häälikut üheli, kord kaheli jne.

Hoolimata sellest, et Stahli kirjaviis oli puudulik ja võõrapärane, sai ta üldtarvitatavaks kogu 17. sajandil. Seda Stahli kui esimese eesti grammatika koostaja suure autoriteedi tõttu, teiseks tema enda ja ta kaasaegsete pastorite koostatud kiriklike käsiraamatute kaudu, kus tarvitati eranditult Stahli kirjaviisi, ja kolmandaks J. Gutsleffi ja H. Gosekeni grammatikate toetusel, mis jätkasid Stahli kirjaviisi traditsiooni.

Teiseks tähtsamaks vanema kirjakeele korraldajaks sai Joh. Hornung oma keeleõpetusega („Grammatika Estonica“ 1693). Selles on võõrtähed (c, ch, ck, f, x, y, z) välja jäetud. Eesti tähtedest puudub ainult õ, mille hiljem O. W. Masing leiutas ning tarvitusele võttis.

Hornung määrab oma grammatikas kindlaks, et klusiilid b, d, g võivad esineda ainult sõna sees ja lõpul, mitte algul. Ta nõuab ühtlust,

järjekindlust õigekirjas ja teeb lõpu senisele ebakindlale, kõikuvale kirja-
viisile. Peale ortograafilise ühtlustamise püüab ta meie võõrapäraseks
muutunud kirjaviisi lähendada rahvakeelele ka morfoloogiliselt ja sün-
taktiliselt. Nii saab Joh. Hornung meie parandatud kirikukeele põhjen-
dajaks ja loojaks.

Hoolimata Hornungi kirjaviisi paremusist, selle suuremast rahva-
pärasusest ja järjekindlusest ei pääsnud see kohe maksvusele. Sel tuli
enne mitu võitlust võidelda, kui suudeti murda Stahli laialdaselt levida
jõudnud ning harjumuspäraseks muutunud kirjaviisi traditsioonid.

Kuid Piibli ilmumise ajaks oli jõutud ometi niikaugemale, et see vaimu-
liku kirjanduse tippsaavutus võis a. 1739 ilmuda uues, parandatud kirja-
viisis. Siitpeale pääses Hornungi põhjaeestiline kirjaviis üldmaksvusele
ja püsis muutumata üle 100 aasta, s. o. 19. sajandi keskpaigani.

3. Kirjakeele areng 19. sajandil.

Läinud sajandi kirjakeele arengut võib lühidalt iseloomustada järg-
nevalt: sajandi esimesel poolel on üldiselt maksev Hornungi kirjaviis,
selle kõrval aga valitseb soome orientatsioon, mis järjest enam rõhutab
soome keele tähtsust eesti kirjakeele rikastamise ning korraldamise alli-
kana, kuni a. 1843 ilmub Ed. Ahrensi „Grammatik der Ehstnischen
Sprache (II tr. a. 1853), mis rajab eesti kirjakeele soomelisele alusele;
sajandi kolmas veerand möödub Hornungi ja Ahrensi kirjaviisi vastas-
tikuse võitluse tähe all, kusjuures vana kirjaviis on sunnitud järjest oma
positsioone loovutama uuele pealetungivale, kuni kolmanda veerandi lõ-
pul uus kirjaviis üldmaksvusele pääseb; viimane veerand kasutab juba
ühtlast, soome elementidega rikastatud eesti kirjakeelt.

Olgu lisatud, et kuus esimest sajandit olid eesti kirjakeele korralda-
jaks ja tarvitajaks ainult muulased. Läinud sajandi esimesel poolel ja
ka kolmandal veerandil esinesid nii muulased kui eesti soost haritlased
kõrvuti eesti kirjakeele arendamisel, kusjuures keeleküsimumste käsitle-
misel veel olid juhtival kohal muulased (Rosenplänter, Ahrens, Wiede-
mann), kuna keele tarvitajaks olid suures osas eestlased. Sajandi vii-
masel veerandil on meie kirjakeele arendajaks ja korraldajaks kui ka
tarvitajaks ainult eesti keele- ja kirjamehed.

Kui läinud sajandi algul Rosenplänter ja teised tema ajakirja
Beiträge ümber koondunud eesti keele sõbrad hakkasid kavatsema meie
maakeele kujundamist kultuurkeeleks, leidsid nad peagi, et selleks ei piisa
keeles endas ja ta murdeis peituvast vahendeist. Nii pöördi pilgud soome
keele kui abiallika poole, kust soovitati laenata nii eesti kirjakeele leksi-
kaalseks rikastuseks kui ka eeskuju võtta selle morfoloogiliseks ning
süntaktiliseks korralduseks.

Sõna võeti korduvalt ja rõhutati kokkuvõttes järgnevaid seiku: eesti
ja soome keel on sõsarkeeled, eestlased ja soomlased on algupäralt üks
rahvas olnud, soome keel on eesti keele ema, soome keelt peab tundma
igüks, kes tahab eesti keelt arendada, rikastada, parandada.

Rosenplänterist alates ongi kõigi meie keelemeeste, olgu eestlaste
või muulaste, pilgud tänini pöördud soome keele poole. Soome orientat-
sioon, soome keele osatähtsuse rõhutamine ja mitmekordne sõnavõtt soo-
me keele kui abiallika kasuks aitaski selle pinna luua, mil võisid ilmuda

A h r e n s i grammatikad sajandi keskpaigas soomelise kirjaviisiga, mis aitas uue kirjaviisi võidule sajandi kolmanda veerandi kestel, mis aitas eesti keelt täiendada ja korraldada läinud sajandi lõpul ja käesoleva algul. Õieti on soome keele eeskujud olnud juhtimas kõiki meie keelemehi tänini ja näib üha juhtivat edaspidigi.

Ahrens kirjaviisi leidis aga kõigest hoolimata veel suuremat vastu-seisu kui omal ajal Hornungi oma. Tema maksvusele aitamiseks tuli palju võidelda sõna ja sulega neil, kes seda kirjaviisi pooldasid, hooli-mata sellest, et see oli loomulikum, lihtsam, järjekindlam, rahvapärasem.

Milles seisnes Ahrensi kirjaviisi? Selles märgiti (ja märgitakse prae-gugi) lühikesed häälikud, olgu nad vokaalid või konsonandid, ühekordse tähega, pikad ja ülipikad kahekordsega. Peale selle käsitleti siin astme-vaheldust, käänamist, pööramist, üldse foneetikat ja morfoloogiat. Ja seda kõike rahvakeelsete näidete varal.

Esimesena tarvitas seda uut kirjaviisi Ahrens ise oma grammati-kais (1843 ja 1853). A. 1844 tarvitas seda Schüdlöffel oma raamatus: „*Toomas Westen, Lapo rahva usu ürataja Norra maal.*“ A. 1846 tarviti K r e u t z w a l d i õhutusel uut kirjaviisi „*Maarahva Kalendris*“, kus ilmus ka Faehlmanni „*Püübo jut*“.

Uue kirjaviisi agaramaiks toetajaiks said Kreutzwald, H u r t, W i e d e m a n n. Esimene neist loobus vanast kirjaviisist lõplikult a. 1852. Hurt võttis mitmel korral sõna uue kirjaviisi kasuks. Wiedemann aitas uue kirjaviisi võidulepääsule kaasa oma kapitaalsete teostega: „*Ehstnisch-deutsches Wörterbuch*“ 1869 ja „*Grammatik der Ehstnischen Sprache*“ 1875. Vanemaist kirjameestest oli Jannsen kõige visam vastu panema uuele kirjaviisile.

Hiljem aga tihenesid uue kirjakeele pooldajate read. Neisse astu-sid eesti keele- ja kirjameestest ning avaliku elu tegelasist peale ülal-nimetatute veel J a k o b s o n, R e i n w a l d, G r e n z s t e i n, H e r m a n n, T i l k, H. P r a n t s, O. K a l l a s jt.

M. Veskelt ilmus „*Eesti keele healte õpetus*“, kus selgitati eesti hää-likute välteid. Tema ortograafilised uuendused ei leidnud suuremat poole-hoidu. Enam tähelepanu saavutas K. A. Hermann oma esimese süste-maatilise keeleõpetusega („*Eesti Keele Grammatik*“ 1884). Ta tõrjus välja i-mitmuse, asendas ainsuse osastavas d mitmes kändtüübis tähega t, kõrvaldas mitm. osastava -si-lõpu, asendas selle -sid-lõpuga ja võttis tarvitusele -vad vormi verbile kolmanda pöörde mitmuses (astusivad, tulivad pro astusid, tulid jne.). Lühidalt, edendas seda, mis hiljem on tulnud keeleuuenduse õhutusel kõrvale heita. H. E i n e r oma kooligram-matikas (1885) pooldas Hermann'i põhimõtteid, aidates kaasa d-mitmuse levikule kirjakeeles. — Kuid mõlemate grammatikate peateeneks jääb ühtlustav mõju kirjakeelele läinud sajandi lõpul ja käesoleva algul.

4. Kirjakeele areng käesoleva sajandi algul.

Käesoleva sajandi alguseks oli arvult rikastunud meie linnade väike-kodanlus: tööliskond, ametnikud, käsitöölised, majaomanikud jne. Nende kõrvale oli tekkinud juba arvukas eesti haritlaskond. Tuli mõelda küla-kultuuri kõrval juba ka linnakultuurile ja kunstipärasemale kirjandusele.

Kuigi oli selja taga juba ärkamisaegne isamaalüürika, venestus- aegne ajalooline jutustus ja hilisem realistlik-naturalistlik kirjandus, tundus ometi meie kirjakeel veel küllalt paindumatuna ja väljendus- vaesena. Nagu 19. sajandi algul kaaluti maakeele kirjakeeleks kujunda- mist, nii peeti nüüdki tarvilikuks kirjakeele ümberhäälestust, selle rikas- tamist murdesõnadega, laenudega soomest ja uute tuletistega; kirjakeelt taheti korraldada morfoloogiliselt, arendada süntaktiliselt, uuendada kogu ulatuses.

Keeleuuendusliikumise juhiks sai Joh. Aavik, kes esit- as järjest uuendusettepanekuid „Noor-Eesti“ albumeis ja oma arvukais brošüüres. Teda toetasid V. Grünthal-Ridala, G. Suits, Fr. Tuglas jt. soome orientatsiooniga nooreestlased. Kui 100 aasta eest rõhutati soome keele tundmise vajadust, siis praeguse generatsiooni vaim- sed esindajad olid juba õppinud Helsingi ülikoolis nii tegelikku keelt kui ka keeleteadust.

Aavik oma sihi- ning järjekindla keeleuuenduse vajaduse rõhuta- misega saavutas pöörde meie kirjakeele arengus. Ta jätkas Hurda põhi- mõtteid, pidades aga silmas eeskätt soome eeskujusid ning lähtudes esteet- tilisest printsiipest. Esteetiline printsiipe iseenesest kui subjektiivne on vastuolus keele — kui kollektiivse loominguga. Ent see põhimõte on innus- tanud Aavikut ta keeleuuendustegevuses, mis omakorda on mõjunud vil- jastavalt meie kirjakeele arengusse.

„Noor-Eesti“-aegne kirjanduslik noorus võttis tuld, võttis järjest tarvitusele uuendusi kirjakeeles. Kuid seda tegi ka hilisem noorsugu, ja nii mõodus kaks esimest aastakümnet keeleuuenduse tähe all. Gramma- tikaile pöördi vähe tähelepanu. J. Jõgeveri ja H. Põllu kooligrammatikad, mis toetusid endistele keeleõpetustele, ei mõjutanud meie kirjakeele aren- gut. Enam jälgiti õigekeelsuse teooriat riivavaid kirjutisi, mida ilmus J. V. Veskilt, A. Saarestelt jt.

Milles seisavad siis Aaviku teened meie kirjakeele arenguloos? Olgu kohe tähendatud, et kõiki uuendusettepanekuid, kõiki sõnavõtte, kirju- tisi, brošüüre jne. on siinkohal võimatu loetella. Tuleb piirduda vaid tähtsamate uuenduste mainimisega, mis on teed leidnud kirjakeelde. Need on: i-mitmus, i-superlatiiv, mõnede sufiksiste taaselustamine või teiste tarvitamise kindlaksmääramine (-line, -lik), nominatiivse liitumise eden- damine, objekti tarvitamise selgitelu, sõnade järjekorra käsitelu ja uute sõnade esitelu (soomest, rahvalaulukeelest) ja isegi nende kunstlik loo- mine.

Kuna keeleuuendusliikumise tõttu ühelt poolt ja normeerivate gram- matikate puudumise tõttu teiselt poolt meie kirjakeel kippus ebaühtla- seks, kõikuvaks muutuma, siis koondusid Tallinna ja Tartu keelemehed ühisesse toimkonda eesotsas J. V. Veskiga, et normeerida meie kirjakeelt. Selle töö tulemused avaldas Veski kirjutises „Eesti kirjakeele reeglid“ (1912). Hiljem jätkas seda tööd Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkond J. V. Veski juhtimisel. Tulemusena ilmus „Eesti keele õigekirjutuse- sõnaraamat“ (1918). Selle sõnaraamatu ülesandeks oli fikseerida eesti kirjakeele norme, kõrvaldada kõikuvusi kirjakeelest ja anda kindlaid juhiseid eesti õigekirjaks.

J. V. Veski põhimõtteks on ikka olnud, nagu E. N. Setälälgi, rahva-keelsus, otstarbekohasus ja kirjakeele enda traditsioon. Neist põhimõttest lähtuti ka sõnaraamatu koostamisel, mis aitas mitmeti ühtlustada meie kirjakeelt ja seda seada kindlamale pinnale. Normeerimise tulemusena võeti tarvitusele pikk vokaal sõnus: pääsema, mõök, võõras, põõsas jne.; ea sõnus, teadma, seadma, hea, peal jne.; võõrsõnus rõhulises silbis pikk vokaal: poeet, deklinatsioon, revideerima jne.; lühemate normide eelistus mitm. osastavas: pilte, puid, metsi jne.; kolmanda pöörde mitmuses: -ivad asemel -id (läksid, oleksid jne.) ja palju muid keelendeid.

Kuna sellise ühtlustava teose järele ammu vajadust tunti, leidis ta elavat tähelepanu ja peagi tuli mõelda teisele, täiendatud ning parandatud trükile. See ülesanne usaldati jälle J. V. Veski, kes asus vastavaid eeltöid tegema.

5. Iseseisvusaegse kirjakeele areng.

Iseseisvus kõrvaldas kõik meie kultuurielu tõkestavad ja takistavad tegurid teelt. Nii meie ilukirjandus, teaduslik, populaarteaduslik kui ka tõlke- ja koolikirjandus võttis ennenähtamatu hoo. Kuid hoolimata kahest keelest, uuenduslikust ja normatiivsest, mis esinesid iseseisvuse algul paralleelselt, ei jätkunud neist, et kirjutada, koostada mitmesuguseid teaduslikke teoseid ja kooliraamatuid. Suurt puudust tunti oskussõnade järele kõigil erialadel.

Nüüd moodustasid asjaosalised vastavad komisjonid, mis J. V. Veski juhtimisel on tootnud umb. 30 oskussõnade sõnastikku igasuguste teaduste alalt. Kuid peale sõnastike koostajate ja sõnade loojate on oskussõnust ja uussõnust olnud huvitatud kogu keele tarvitajaskond. Mitmetel erialadel kirjutajad on keele tegeliku rakendusega kaasa aidanud selle rahvusliku aarde viljelemisele ning väljaarendamisele.

Selle kõrval aga tunti tarvidust uue keelt ühtlustava, normeeriva sõnaraamatu järele. A. 1925 ilmuski J. V. Veski toimetusel meie suure „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ esimene osa ja käesoleval aastal selle viimane trükipoogen. Selle suurteose keel püsis vastavalt Veski põhimõtetele senisel pidevalt arenenud kirjakeelel, sisaldades elemente uuenduslikust keelest, murdeist ja isegi hõimkeelist.

Grammatikatest ilmus K. Leetbergi oma a. 1921 (lauseõpetus 1925), mis õpetas vanamoelist ning murdekeelt, ja O. Loooritsa „Eesti keele grammatika“ 1923, mis propageeris uuenduslikku keelt. Kumbki neist ei mõjunud ühtlustavalt meie kirjakeele arengusse, kuna sisaldasid palju paralleelvorme ja -norme.

Hiljem hakkasid grammatikate eest hoolitsema nooremad keele- ja koolimehed, nagu E. Muuk (1927), siis K. Mihkla, O. Parlo, H. Jänes, A. Vaigla jt. Kõigi nende kooligrammatikate aluseks on olnud „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“, hiljem E. Muugi „Väike õigekeelsus-sõnaraamat“ (I tr. 1933). Viimane neist lubab enam rööpvorme ja sisaldab suuremal määral keeleuuenduslikku elementi. A. 1936, s. o. üks aasta enne meie grammatika 300-aastast juubelit, ilmus Joh. Aaviku „Eesti

õigekeelsuse õpik ja grammatika“, mis oma suuruselt ületab kõik seni-ilmunud grammatikad.

Peale mainitud keeleliste teoste on meil ilmunud veel mitmeid võõr-ja uute sõnade sõnastikke, mis ka nii või teisiti on kaasa aidanud meie kirjakeele kujunemisele. Kuid kõigi meie sõnastike sõnastikuna ilmus hiljuti lõplikult „*Eesti entsüklopeedia*“, mida võime pidada suursaavutiseks meie kultuuriloos.

6. Meie kirjakeele praegune seisund ja tuleviku suundi.

Praegu omame rikkalikku ning kunstiväärtuslikku ilukirjandust, mida on ilmunud iseseisvusajal enam kui kogu ajastul enne iseseisvumist; nüüd omame suurearvulist tõlkekirjandust esmajärgulisist originaalest; meil on olemas emakeelsed õpikud kõigis õppeaineis ja teaduslikku kirjandust kõigil erialadel; ka on meil nüüd arvukas kuu- ja ajakirjandus, mis on tõusnud vastavate välismaiste väljaannete tasemeni: kõigi nende teoste, toodete, väljaannete autorid, kirjutajad, koostajad, korrektorid, redaktorid tarvitavad nüüd meie arenenud, haritud kirjakeelt.

Normeeritud keel on endasse vastu võtnud olulisema osa uuenduslikust keelest, erinevusi esineb veel vaid peenusis. Meie oleme jõudnud peagu ühise, ühtlase, rikkaliku, painduva kirjakeeleni, mis võimeline väljendama kõiki meie vaimse ja materiaalse elu erialasid. Sellepärast polegi tänapäeva keeletarvitaja sihiks ei vana ega uuendatud keel, vaid õigekeelsuse süvendatud oskus.

Selleni oleme jõudnud meie tegelikku õigekeelsust juhtivate keelemeeste J. V. Veski ja Joh. Aaviku eestvõttel ja teiste toetusel. Selleni oleme jõudnud meie kirjanikkonna maitseka keeletarvitamise ja kõigi teadlaste ning kirjameeste osava keelerakenduse kaudu.

Kuid meie ei või selle juurde peatuma jääda. Meie kirjakeele areng peab üha jätkuma. Kui meie tänapäeva lipukirjaks on õigekeelsuse oskuse kõrge tase, siis olgu meie tuleviku sihiks maitseka varjundirikka, stiilse keele **v a l i t s e m i n e**. Meie tänapäevakeeles esineb veel liialdusi, vastuoksusi, tarbetuid erandeid, rööpvorme, isegi maitsetusi — kõigi nende kaotamine ja ilusa, nõtke, kultuurse kirjakeele viljelus saagu edaspidiseks eesmärgiks.

Selleks vajame usaldatavat, kõigi voolude esindajate ühist grammatikat, nagu neid mujal välja annavad akadeemiad. Selleks vajame otsustarbekat õigekeelsus-sõnaraamatut. Selleks vajame kõigi kultuurialade viljelejate innustuslikku osavõttu meie keelelisest loomingust ja keelekorraldusest.

Sest maitseka, peenendatud keelelise vaistuga sõnakunstniku ülesandeks jääb tõsta meie kirjakeele väljendusvõimsust ennenähtamatu kõrguseni, püüdes seejuures igavesti elustavas, jõudu ja hoogu, värvikust ja värskust andvas rahvakeele maas ja mullas.

ALEKSANDER KRUUSPERE

Lahkunud liiget mälestab

Eesti Rahvuslaste Klubi, Tartus.

Aleksander Kruuspere (Kruusberg) †

Kruuspere kuulus veel sellesse põlvkonda, kes oma maailmavaateist ja ellusuhtumisist kandis hilisärkusaja töökspidamisi. Olles sündinud Järvamaal Väätša vallas 1879. a. seega kui ruumilt nii ajalt C. R. Jakobsoni poliitilise tegevuse mõju perifeerial. Sama joont kandis ka tema haridusekäik ning vaimse mina kujunemine. Kantud tahtest tõusta kõrgemale küla laiadest massidest ja täita venestuseajal eesti tegelaskonna hõredaksjäänud ridu, ta jõudiski läbi mitmesuguste kursuste ülikooli õigusteaduskonnani ning eesti vaimse elu tulipunkti.

1903. a. peale teotseb ta juba Tartus mitmel alal. Alul „Oleviku“ juures, kui see ajaleht oli minetanud oma akuutse tähtsuse venesõbralikes püüetes. Inspireeritud „Oleviku“ ajast kirjutas ta hiljem raamatu *A. Grenzsteini võitlus J. Tõnissoniga*, mis ilmus 1921. a. Siis teotses Kruuspere lühikest aega „Eesti Laenu-Hoiu Ühisuses“ ja „Tartu Eesti Põllumeeste Seltsis.“ 1904. a. siirdus ta teenistusse Tartu „Eesti Hüpooteegipanka“, kus oli kauemat aega asjaajaja-direktoriks. Sellesse ajajärku langebki tema vilgas rahvuskultuuriline tegevus Eesti Kirjanduse Seltsis, Eesti Rahva Muuseumis vanavara korjajana, kirjastusühingus „Postimees“, Akadeemilises Ajaloo Seltsis ja varsti peale Tartu Eesti Rahvuslaste Klubi asutamist ka viimases, siira rahvusliku inimesena.

Ühelt poolt kandis A. Kruuspere, nagu öeldud, hilisärkusaja vaimu, teiselt poolt oli temasse jätnud sügavaid jälgi eesti ühiskondliku elu murdeaja, selle sajandi esimese aastakümne konspiratiivne endaavaldamine. Tartu kadakasastunud, aga vene kulli ees lõimitavas õhkonnas tuli ajada ka eesti asju ning see vajas oskusi. A. Kruuspere omas neid. Kui tema oma jutukaaslast hästi ei tunnud, siis võis temaga keskustella

tundide viisi mõistu. Kõik tema vastused või väljendused olid ainult viited, osutused, ei ühtegi otsustust ega väidet. Alles pikema-ajalise tutvuse järele muutus ta avameelsemaks, mõnikord koguni siiraks. Ta oli Akadeemilise Ajaloo Seltsi referaatkoosolekute järjekindiaks külatajaks, kus minagi temaga tutvusin 1925. a. Kohvikus käimine ei olnud siis veel moes ja nõnda jätkusid koosoleku harutlused väga tihti hilisõhtul tema kodus teelauas Tähtvere tänaval.

Kuigi ta leiba teenis pangas, opereerides reaalsete väärtustega, olid tema ajaloolised harrastused innukad ja püsivad. Tema sulest on ilmunud töid peale eelmainitute: eestlaste vana kombeõiguslik uurimus „*Esiisade enneajalooline õigus*“ I (1920), „*Venestamise tulekul*“ (1922), „*Revisjoni tulekul*“ (1923), „*Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi algpäevilt*“ (1926) ja suur ning hoolikalt kogutud ajalooliste materjalide kogu „*Materjale Maltsveti liikumise kohta*“ (1931).

Kahju, et kõik inimesed ei leia elus oma huvikohast rakendust, nagu ei leidnud seda Aleksander Kruusperegi. Ise ta tegeles äripäevil pagandusega, aga eesti rahva mineviku harrastused tundusid talle pühapäevahommikuse tervitusena. Ja nüüd on ta läinudki, jättes endast peale tööde sõbralikud mälestused.

Järvo Tandre.

Sport ja kultuur.

E. LUTS.

Iga ajastu loob omapäraseid meelelahutuslikke harrastusi, mis vastavad selle ajastu üldisele mentaliteedile. Meie elame masside ajastul, seepärast vastavad meie üldised meelelahutuslikud harrastused masside mentaliteedile. Läbilöönum neist on sport, eeskätt võistlev sport. Kui tagasi vaatame spordi kiirele ja hoogsale tõusule, siis näeme, et see on kasvanud käsikäes hulkade osatähtsuse kasvamisega. Ta saab alguse demokraatliku mõtteviisi läbilöömisel pärast Maailmasõda toimunud revolutsioone, laieneb ühes parteilise organiseerumise laienemisega ja jõuab haripunkti meie päevil neis mais, kus mass on arendatud kompaktsiks, „*tasalülitatud*“ tervikuks.

Teame, et masside mentaliteedis omab impulsiivsus märksa suuremat kaalu kui praktiline kaalutus ja kultuurne vaimsus. Nii ka spordi ulatuslik leving ja tema sisuline areng on tingitud eeskätt masside impulsiivsusest. Sport pakub massidele ärritavaid elamusi, ilma et nende jälgimine nõuaks minimaalsematki vaimset ettevalmistust; kõigile mõistetavalt toimuv füüsiline võistlus kruvib lahenduse vajaduse äärmiselt pingule, momentaanselt ja ootamatult saabuv võit pakub naudingulist lahendust; võistlemine kui ka võistluse jälgimine reageerib ära inimeses kui loomasa peituvat füüsilise üleoleku tungi; sport annab massile kangelasi tema enda hulgast, kinnitades mass-inimese illusiooni, et igauks omasugune võib saavutada maailmakuulsuse; sportlikult treeneeritud keha võimas demonstrat-

sioon spordi puhul tekitab loomulikku sümpaatiat, mille juures tugevasti kaasa mõjub ka seksuaalne moment; sportlikud võistlused rahvuste vahel, või nn. „maavõistlused“ annavad suurt hoogu rahvuslikule uhkusele.

Muidugi ei saa eitada ka spordi puht-praktilisi eesmärke: õige sportimine hoiab tervise korras, annab jõudu ja vastupidavust igapäevaseks tööks, kasvatab riigikaitseliselt kasulikumaid kodanikke ja soodustab teatava riigi või rahvatõu tutvustamist tsiviliseeritud maailmas. Kuid, nagu eelpool märgitud, omab praktiline kaalutulus masside hingeelus kõrvalisemat tähtsust, seepärast ei saa meie spordi praktilisi eesmärke pidada neiks tegureiks, mis oleksid viinud spordi tema praegusele populaarsusele. Need praktilised eesmärgid on pigemini n. ü. kõrvalsaadused, mida osaval juhtimisel võidakse edukalt ära kasutada.

Tõsiasi jaks jääb, et sport on lahutamatu seotud masside mentaliteediga. Ta ei ole ainult selle mentaliteedi tulemus, vaid temal on omakorda tähtis mõju ka sellele mentaliteedile. *Sport on tähtsamaid harrastusi, mis säilitab ja ergutab masside impulsivsust.* Ning see ongi tema olulisemaid puudusi.

Meie elame suurte otsingute ja katsetuste ajastul. See kultuur, mis kaua aega püsis feodaalsel-absolutistlikul printsiibil, s. o. inimõiguste jaotamisel seisuslikel alustel, on hävinenud ühes feodalismiga, absolutismiga ja seisustega. Asemele tõusis demokraatlik printsiip, mis tähistab sõna kitsamas mõttes kõigi kodanike üheõigust. Selle uue printsiibi kehtivus on veel nii lühike, et ei saa juttugi olla temal põhjenevast uuest kultuurist. Meie ei saa märkida veel ühtki eluavaldust, mis oleks leidnud endale selle printsiibi alusel püsiva ja ainuõige vormi, veel vähem võime juttu teha nende püsivate vormide süsteemist või sünteesist, milles tulebki näha teatavat kindlapiirdelist kultuuri.

Kuid meie näeme ka, et kogu tsiviliseeritud maailm püüdleb lakkaamatult selle uue kultuuri loomise poole, millest ongi tingitud suur otsimine ja katsetamine, — ühtlasi aga ka suur kaos ja ebastabiilsus.

Meiegi oleme oma lühikese iseseisvusaja jooksul katsetanud peagu kõigil kultuurialadel väga erinevate vormidega. Nüüd oleme jõudnud järku, kus oleme tüdinud katsetustest ja otsimistest, äärmustest äärmustesse langemisest ning igatseme stabiilsust ja loogilisust.

Meie viimaseaja püüdlused on õigustatult sellele suunatud, et vähendada ja pidurdada nii üksikisikute kui masside impulsivsust ja asendada see kaine kaalutlusega, objektiivse kriitikaga ja kindla iseloomuga. Selleks peaksid meil olema kõik loomulikud eeldused. Ühest küljest on ajalugu meile annud rikkalikke õppetunde selles, kui kardetavad ja ebaõiged on ühekülgsed ja impulsiivsed liialdused kõigis eluavaldusis. Teisest küljest tunneme eestlast kui iseloomu, kelle algolemuses juba iseendast peitub suur annus kainust ja mõistuslikkust ja ebasümpaatiat kõige selle vastu, mida meil hästi väljendab rahvalik sõna „eputamine“.

On selge, et sellise demokraatlikul printsiibil põhjeneva stabiilse kultuuri loomine on edukas vaid siis, kui ta hõlmab kõiki alasid üheaegselt ja võrdselt. Vastasel korral tekib lünki, tühikuid, kust kättevõidetud saavutused võivad tagasi valguda ja kogu töö asjatuks muuta.

Eeltoodut arvestades tohiks lubatav olla konsekventse tõmmata ka spordi suhtes.

Vähe sellest, et sport ergutab ja kasvatab hulkade impulsiivsust, — sageli esineb sport just inimväärtust, kodaniku individuaalset kvaliteeti alavääristava nähtena. Harrastus, kus auväärseks peetakse seda, kes teist hingetuks peksab, kus tavaliseks on kulmude lõhkilöömine, ninade sissetagumine ja hammaste väljapeksmine, on toores. Kes selle vastu vaidleb, selle kõlblad tunded on nüristunud.

Tuleb silmas pidada, et eetilised normid ei tohi olla relatiivsed: mis ühel puhul on lubamatu, ei tohi ka teisel puhul lubatav olla. See samastamise tung on sedavõrd aprioorne ja loogiline, et õige peab olema ka vastupidine väide: mis ühel puhul on lubatud, peab olema lubatud ka teisel puhul. Hiljuti sooritasid meil poisikesed jubeda roima, pussiga kallale tungides kahele politseinikule. Protsessi käigust ilmnes, et poisikesed sooritasid selle roima vaid üleolekut, võidutsemist efekteerides. Puudus ainelist tulu, enesekaitset või kättemaksu taotlev moment, mis pärast teo kriminaalne motiiv jäi kahvatuks. Ja karmi kohtuotsuse võtsid noored roimarid vastu sportlasliku enesekindlusega ja üleolekuga, nagu seda ju hinnatakse „fair-play“ puhul. Seltskond, kes spordivõistlustel „uppi-lööjaid“ kätel kannab, unustas, et need poisikesed tahtsid ka vaid „uppi-lööjad“ olla, ning mõistis nad karmilt hukka. Teo motiivid mõlemal juhtumil aga olid samad ning vahe seisneb vaid selles, et poisikesed unustasid tegelikult, et eetilised normid ei ole mitte absoluutsed.

Sellised eetiliste normide vastuolud ei esine aga mitte üksnes nõrga kriitikaga ja kasvatamatute kraadepoiste juures, vaid sama võime tähele panna ka märksa intelligentsemate täiskasvanute juures just spordivõistluste puhul.

Alles hiljuti lugesime ajalehist ühest jalgpalliskandaalist, mis toimus kahe kodumaa meeskonna vahel möödunud suvel. Seal kandus sportlik sümpaatia-antipaatia mängijate isikuile ning võistlus lõppes üldise lööminguga, mille puhul isegi barrikaade ehitati!

Isiklikult olen kaasa elanud ühe jalgpallivõistluse, mis samuti lõppes nii meeskondade kui publiku ühise lööminguga ning mille jooksul isegi luumurdeid tekkis, rääkimata vähematest muhkudest ja kriimustustest.

Tuletagem ka meelde, et meie sportlikud maavõistlused Lätiga on olnud neiks õlianumaiks, kust šovinism endale põletamismaterjali on hankinud, kuna lai hulk on üle kannud üksikute sportlaste või sporditegelaste vastu tekkinud antipaatia tervele rahvale.

Kui meie ka kindlad ei või olla, milliseid vorme ühiskondlik elu uue, demokraatliku kultuuri raamides võtab, ometi võime kindlad olla selle iseloomus: see on nii üksikkodanike kui nende koondiste, riikide ja rahvaste vahelise koostöö kultuur, see saab areneda ja vastuoludest vabaneb vaid siis, kui iga tema kaasliige kohtleb teist korrektsusega, tolerantsiga ja objektiivse kriitikaga.

Ka spordi puhul rõhutatakse neid vaimuomadusi, ometi näeme, et tegelikkus siin suuresti erineb. On ju spordi aluseks võistlus, pütüd teist

alla suruda, alavääristada. Igaüks teab, milline labane, lõõpiv, haavav ja alavääristav õhkkond valitseb spordivõistlusil. Igasugused kraadelikud vahelehiüded publiku hulgast võistlejate ja kohtunike arvel on siin nagu möödapääsematud. Ning publik kviteerib neid kui vaimukusi suure naerulaginaga. Kujutleme vaid, et selline kohtlemine äkki leiaks aset ka kontsertsaalis!

Meil on kurdetud positiivsete eeskujude vähesust. Juurde tuleks lisada, et paljude meie eeskujude omadused on sageli liiga silmatorkavalt negatiivsed.

Just meie tipp-sportlastest teame, et nende vaimne pagas ei osutu küllaldaseks. Nii teame, et mõned neist, kes on saanud suurimate austusavalduste osalisiks, ei oma nimetamisväärset haridust. Üteldakse, et sportimiseks ei ole haridus vajaline. Kuid samuti võiksime ütelda, et vaimliseks tegevuseks ei ole tugev muskulatuur ja tervis vajalised. Nõnda muutub sportimine mingiks omaette väärtuseks, mis ei ole orgaanilises seoses muude eluavaldustega ning noorus ei viivita siit oma järeldusi tegemast.

Kuid avalikkuse eest ei ole võimalik varjata ka neid kaunis sagedasi intsiente, mis toimuvad sportlaste ja kohtunike või võistluste korraldajate vahel. Kord kujuneb asi lööminguks, kord tekivad skandaalid avaliku korra rikkumise pärast, kord ilmneb võistlejate purjusolek jne.

Väide, et terves kehas asub terve vaim, ei ole seni veel ühtki veenvat tõestust leidnud. Faktiks aga jääb, et nii vaimu kui keha tuleb eraldi ja erisuguselt arendada. Kahjuks võime viimastel aegadel tähele panna, et sport kisub noorte tähelepanu lubamatult palju vaimlistest harrastustest eemale. Need aastad, mida tuleks intensiivseks enesearendamiseks ja teadmiste kogumiseks kasutada, kulutatakse spordiväljakuil teiste sportimist jälgides või ise sportides, ent kui kord spordivaimustus haihtub, siis on nooruse õpiajad möödunud, ollakse seesmiselt tühjaks jäänud ning sageli ka oma tervise rikkunud.

Tuleb igatahes suure ettevaatlikkusega võtta väidet, et sport on kindel kehakultuuri arendaja. Nagu hiljuti kuulsime võimlemisjuhtide nõupidamise resolutsioonidest, ei olegi meil püsivalt sportijate arv nime-tamisväärset suur, — enamik „spordirahvast“ piirdub vaid passiivse kaasaelamisega. Igatahes näib, et sport ei ole suutnud olulist korda saata laiade hulkade kehalise arenemise heaks ning on vajaline selleks teisi mooduseid otsida.

Juurde tuleks aga lisada, et ka need vähesed, kes püsivalt spordivad, ei oma ideaalset tervist, vaid just sportimine on neile terviserikkeid tekitanud. Eks ju Palusalul olid neerud lahti maadeldud, Stepulovist jääb ajakirjanduse järele mulje, et ta oma kätt võistluste vaheajal ainult lahas ja kipsis hoiab, Sule käevigastuse kohta avaldati sedavõrd halbaennustav diagnoos, et üldsusele mulje jäi, nagu tähendaks odaviskamine ühtlasi kindlat kaeluu deformatsiooni, Kuuse jalg on ühtsoodu paigast ära, Viidingu närvid olid ületreeningust täiesti ruineerunud, keegi käsipallimängijaist purustas oma sõrmeluu pikuti (!), jalgpallureid ja käsipallureid viibib alatasa haiglas jne.

Seesugustest vigastustest kuuleme tavaliselt vaid siis, kui mõnel tipp-sportlasel võistlustel ei vedanud. Kui suur aga on üldine sporti-

misel saadud kehavigastuste arv, see jääb meile seni teadmatuks, kuni vastav arstlik ekspertis meid kord üllatuste ette seab.

Meie ei saa ega taha eitada spordi osa riigikaitsealises ettevalmistuses. See ala nõuab füüsilist jõudu, vastupidavust ja võitlustahet, teataval määral ka vaimlist robustsust. Peame aga arvestama ka asjaolu, et puhtfüüsiline üleolu ja võitlustahe tänapäeva-sõjas või sisevõitlusis ei oma enam primaarset tähtsust. Kõigepealt on tänapäeva võitlusvahendid mehhaniseerunud ning nõuavad oskuslikku käsitsemist.

Samuti ei saa meie mööda minna spordist kui rahvusliku propaganda vahendist. Kuid meie oleksime naiivsed, kui usuksime, et spordi propaganda tähendab ühtlasi ka kultuuri propagandat. Teatavasti esineb eriti häid sportlasi neegrite hulgas, kuid seepärast ometi ei arva keegi, et kogu neegri rahvas omab nii vaimset kui majanduslikku kõrget kultuuri. Kui mõne aja eest Pariisis toimus ulatuslik spordivõistlus, siis olid meie sportlased sellest üllatatud, millise huvivaesusega pariislased ise neisse võistlusesse suhtusid. Ebakultuursust siit välja lugeda ei ole mingit alust. Ometi tuleb Prantsusmaad lugeda kõigi kultuurialade suhtes maailma esirinnas asuvate hulka, vaatamata sellele, et sport teda sinna ei ole aidanud.

Veel ei saa meie eitada spordi osatähtsust masside ülemääraste energiate absorbeerijana. On võimalik, et masside osavõtt meie avaliku elu suunamisest oleks olnud määravam, kui poleks olnud sporti. Kuid peame meeles pidama, et tõeliselt ükski energia ei ole ülearune. Selle asemel, et seda lihtsalt tühisustele raisata, oleks vajaline seda sublimeerida ja kasulikult arendavalt rakendada.

Ning miks peab just sport olema seks „hädavahendiks“, millega hulkade otsustamatut tegevust vältida? Leidub ju teisigi massilisi harrastusi, mis hulkadele annavad meeldivat ajaviidet ja harrastust, seejuures aga on märksa kultuursemad ja tulusamad. Vihjakem siinkohal kas või meie väga laialdasele koorilaulu ja orkestrimängu harrastusele.

Eeltoodud ridade ülesandeks ei ole otsest aktsiooni õhutada spordi vastu. See ei annaks ka tulemusi, kuna ikkagi jääb teatav arv kodanikke, kes spordile innukalt kaasa elab ja kes spordist täiesti loobudes ka teistele aladele ei siirduks ning seega neistki hüvedest ilma jääksid, mida sport siiski pakkuda võib.

Küll aga tundub vajalisena nõuda spordisse suhtumises ja eriti spordi propageerimises enam tasakaalu ja objektiivsust. Mitte kõik spordi puhul ei ole hea, nagu eelpool nägime. Seepärast ei oleks lubatav ka ilma kriitikata spordile alati tunnustust nõuda. Kui tahame, et meie kultuur areneks lünkadeta ja tasakaalukalt, siis peame ka spordi painutama meie üldise kultuurilise ideoloogia raamidesse.

Ilmub 10 korda aastas. Tellimishind: aastas Kr. 3.—, poolaastas Kr. 1.70.

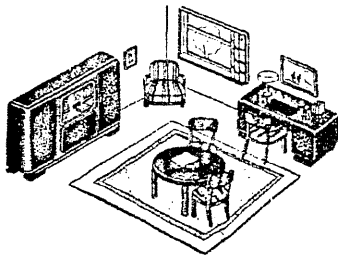
Vastutav toimetaja *J. Tandre*.

Tegevtoimetajad: *Edg. Kant* ja *J. Tandre*.

Toimetuse liikmed: *H. Moora*, *Ed. Poom*, *Ed. Roos*, *E. Salurand*.

Väljaandja: *Tallinna Eesti Rahvuslaste Klubi*. Tallinn, Pärnu mnt. 10—16. Tel. 463-07.

R. Tohver & Ko trükk. Tallinn 1938.

*Kvaliteet mööbleid
kodudele ja ametasutustele*

TELLIGE MÖÖBLITEHASOLT

A.-S. „MASSOPRODUKT“

TALLINN, TARTU MAANTEE 73. TELEFON 308-96.

**M. KABAL'i
riidekaupluses**

Tallinn, V. Karja 7, telef. 444-01.

HOOAJAST JÄRELE JÄÄNUD
RIIDEKAUPADE

**odav
väljamüük**

ALGAB 15. JAANUARIL S. A.

Müügile tulevad siid-, villased, puuvillased ja linased kleidiriided; mantli-, palitu- ja kooliõpilaste ülikonnariided; pesuriided, aknakardinad, mäöbliriided, laudlinad jne.

Uudis!

**S
A
K
U**

ERA

12 E A 3 7 9
2 7 2 6 7 10

Nauding suitsetajaile!

Uudis!

*Sigaretid Idamaa kuld nägusais alumiiniumist
toosides*

ETK
tubakatehas